

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри
Захарова О.В.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)
«__» травня 2024 р.

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Міжнародні економічні відносини»
(назва освітньо-професійної програми)
Ходосова Андрія Олександровича
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)
Науковий керівник:
Омельченко Г.П., к.е.н., доцент
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання.)
Рецензент:
Гапеева О.М., д.е.н., професор
кафедри економіки та економічної
безпеки Університету митної справи
та фінансів
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	5
1.1. Сутність та роль світових міграційних процесів в системі міжнародних економічних відносин.....	5
1.2. Формування та розвиток теорій міжнародної міграції населення.....	11
1.3. Методика оцінки участі країни у міжнародних міграційних процесах...	20
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА УЧАСТІ У НИХ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Аналіз міжнародних міграційних процесів у ХХІ столітті.....	26
2.2. Форми участі України в міжнародних міграційних процесах у довоєнний період.....	33
2.3. Оцінка участі України в міжнародних міграційних процесах під час повномасштабної війни.....	39
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ.....	48
3.1. Перспективи розвитку міграційних процесів в повоєнній Україні.....	48
3.2. Напрями розвитку інтеграційних можливостей України в глобальній міграційній мережі.....	53
3.3. Удосконалення державної міграційної політики України в системі світових демографічних трансформацій.....	57
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Протягом трьох десятиліть з моменту отримання незалежності та особливо з моменту відкриття кордонів для вільного пересування українських громадян у 2017 році Україна стала активним учасником міжнародних міграційних процесів. Але у контексті повномасштабної російсько-української війни актуальність дослідження участі України в міжнародних міграційних процесах набуває критичного значення. Масова міграція населення, спричинена цією конфліктною ситуацією, має серйозні наслідки як для самої України, так і для інших країн. Перш за все, вона породжує гострий соціально-економічний дисбаланс у зоні конфлікту, що вимагає ретельного вивчення та розуміння. Крім того, вона викликає значні транснаціональні виклики, такі як розподіл біженців, інтеграція та захист прав переміщених осіб, що ставить під сумнів ефективність наявних міжнародних механізмів управління міграційними потоками. Дослідження участі України у цих процесах не лише дозволить краще зрозуміти внутрішні та зовнішні виклики, які виникають внаслідок війни, але й надасть підґрунтя для розробки стратегій та політик, спрямованих на ефективне управління міграційними потоками і відновлення соціально-економічної стабільності у європейському регіоні.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку міжнародної міграції.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти участі України в міжнародних міграційних процесах.

У світовому масштабі проблеми міжнародної міграції населення вивчали такі вчені як Дуглас Масей (D. S. Massey), Хенс де Хаас (Hein de Haas), Йорген Карлінг (Jørgen Carling), Рональд Скеддон (Ronald Skeldon) та багато інших, однак динамізм розвитку суспільно-політичних подій у світі, стрімкі кліматичні зміни, світові пандемії зумовлюють актуальність вивчення явища міжнародної міграції населення. Проблемам участі України в міжнародних міграційних процесах присвячено значна кількість наукових

праць вітчизняних вчених: О. А. Малиновської, І.О. Іващука, Н.В. Стахова, М.А. Живко, У. Садової, С.П. Калініної, Хомри та ін. Однак безпрецедентна ситуація військово-політичної міграції населення України зумовлює актуальність досліджень та вироблення пропозицій регулювання міграційних процесів для відбудови України у воєнний та післявоєнний час.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження характеристик участі України в міжнародних міграційних процесах та розроблення напрямів удосконалення міграційної політики держави в умовах повоєнної відбудови.

Відповідно до мети дослідження необхідно вирішити науково-дослідницькі та практичні завдання:

1. Описати сутність та роль світових міграційних процесів в системі міжнародних економічних відносин.
2. Дослідити процеси формування та розвитку міжнародної міграції населення.
3. Вивчити та обрати методика оцінки участі країни у міжнародних міграційних процесах.
4. Проаналізувати міжнародні міграційні процеси у ХХІ столітті, визначити форми участі України в міжнародних міграційних процесах у довоєнний період.
5. Оцінити участь України в міжнародних міграційних процесах під час повномасштабної війни.
6. Дослідити перспективи розвитку міграційних процесів в повоєнній Україні.
7. Обґрунтувати напрями розвитку інтеграційних можливостей України в глобальній міграційній мережі.
8. Запропонувати напрями удосконалення державної міграційної політики України в системі світових демографічних трансформацій.

У дослідженні використано загально наукові методи пізнання: аналіз і синтез, логічний аналіз, систематизація та класифікація економічних процесів

та явищ, а також методи статистичного аналізу – динамічних рядів, структури та методи прогнозування.

Джерелами інформації для кваліфікаційної роботи є наукові праці (статті, монографії) українських та закордонних вчених, методологічні праці (підручники, навчальні посібники), оглядово-аналітичні праці Міжнародної організації міграції, Світового банку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні напрямів Державної міграційної політики, зокрема заходів Програми повернення українських біженців після завершення активних бойових дій.

Новизна дослідження, представленого у кваліфікаційній роботі, полягає у синтезуванні статистичних даних процесів міжнародної міграції та їх аналізі, виявленні на основі цього трендів та чинників участі України в міжнародних міграційних процесах, розробці напрямів Державної міграційної політики України в умовах повоєнної відбудови та економічного відновлення.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків загальною кількістю 67 сторінок, списку використаних джерел з 55 найменувань, містить 5 табл., 13 рис., 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сутність та роль світових міграційних процесів в системі міжнародних економічних відносин

Світові міграційні процеси, які стали невід'ємною складовою міжнародної економіки завдяки науково-технічному прогресу, зростання населення в планетарному масштабі, глобалізації ринків та економічних відносин, відіграють важливу роль у системі міжнародних економічних відносин через їх вплив на ряд ключових аспектів економіки країн, макрорегіонів та глобальних ринків.

За даними Світової організації міграції (МОМ) у 2020 році у світі налічувалося 280,6 млн міжнародних мігрантів, що у 3,3 рази більше ніж було у 1970 році. Проте ці міжнародні мігранти становлять 3,6% населення світу, а отже більшість жителів Землі наразі залишаються проживати у країні свого походження. [1] Цьому сприяють як соціально-поведінкові причини – родинні та соціальні зв'язки, менталітет, культурно-релігійні особливості, так і суттєві адміністративно-регуляторні заходи та політики країн, які обмежують виїзди-в'їзди мігрантів: візовий режим, режим заборони на виїзд з країни (у тоталітарних режимах), політика невизнання освітніх рівнів та дипломів, санітарні обмеження тощо.

Водночас цілий ряд причин, зокрема економічних, соціальних, безпекових та культурно-історичних, навпаки, спонукають людей змінювати країну проживання в пошуку кращих, безпечних, зручних місць для проживання та реалізації людського потенціалу. Вони будуть розглянуті у підрозділі 1.2.

Перш ніж розглядати явище міжнародних міграційних процесів, слід визначитися з поняттям, кого можна вважати міжнародним мігрантом.

Найбільш поширеним у світі є тлумачення, яке міститься у Рекомендаціях ООН зі статистики міжнародної міграції 1998 року, відповідно до якого «міжнародного мігранта» визначають як будь-яку особу, яка змінює країну свого звичайного проживання, з виокремленням «короткострокових мігрантів» (які змінюють країну свого звичайного проживання на строк щонайменше трьох місяців, але менше ніж на один рік) та «довгострокових мігрантів» (які роблять це на строк щонайменше на один рік). [1] Визначення Департаменту з економічних і соціальних питань ООН виключає з поля міжнародним міграцій переміщення, які пов'язані з «відпочинком, відпусткою, відвідуванням друзів і родичів, бізнесом, лікуванням або релігійним паломництвом».

Н. Бортник, С. Єсімов, Н. Мороз з позицій адміністративного права пропонують вважати міграцією населення територіальне переміщення громадян з однієї держави в іншу за різними підставами. [2, С.66] Міграція населення в сучасних умовах тягне за собою адміністративно-правові наслідки: зміну громадянства, статусу особи, обсяг її прав та гарантій, тому є об'єктом уваги науковців-правників.

Міграційний процес як соціальне явище розглядає О.О.Бандрука – як дію певної соціальної спільноти – реально існуючої, емпірично зафіксованої сукупності індивідів, яка відрізняється відносною цілісністю і виступає самостійним суб'єктом соціальної дії, поведінки. Слідом за ним Л.А. Весельська, розглядаючи види міграційних процесів, виступає за необхідність розглядати міграцію як сукупність юридичних дій, які потребують правового регулювання. [3, С.13]

Міжнародна організація міграції ООН під міжнародною міграцією розуміє переміщення осіб з місця їхнього постійного проживання і через міжнародний кордон до країни, громадянами якої вони не є. [4, С.113]

Для визначення ролі світових міграційних процесів в системі міжнародних економічних відносин важливо дослідити види міграцій. У

результаті вивчення джерел, види міжнародних міграцій населення та їх сутність представимо у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Види міграцій населення

Види міграцій	Визначення	Приклад
За причинами міграції		
Вимушена міграція (переміщення)	Переміщення осіб, які були змушені або зобов'язані тікати або залишити свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема, внаслідок зокрема, у результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини та конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи антропогенних катастроф.	Політичні біженці, жертви торгівлі людьми. Втікачі від війни в Україні
Добровільна міграція	Переміщення осіб або груп осіб в іншу країну за їх власним невимушеним рішенням, доброю волею	Міграція
Екологічна міграція	Переміщення осіб або груп осіб, які, переважно з причин раптових або прогресуючих змін в навколишньому середовищі, що негативно впливають на їхнє життя або умови проживання, змушені покинути місця свого постійного або вирішили це зробити тимчасово чи назавжди	Міграція жителів Чорнобильської Зони
Кліматична міграція	підвид екологічної міграції; переміщення особи або групи осіб, які, переважно з причин раптової або прогресуючої зміни у навколишньому середовищі внаслідок зміни клімату, змушені покинути своє звичайне місце проживання або вирішили це зробити тимчасово або назавжди, в межах держави або через міжнародний кордон	Міграція мешканців Субсахарної Африки
Економічна міграція	переміщення особи або групи осіб через міжнародний кордон мотивоване виключно або переважно економічними можливостями (працевлаштуванням, інвестуванням тощо)	Міграція європейців в колонії в Азії, Америці, Африки
Трудова міграція	підвид економічної міграції; переміщення осіб з однієї держави в іншу або в межах своєї країни проживання з метою працевлаштування	Міграція з Мексики в США, з Туреччини в Німеччину
Воєнна міграція	Підвид вимушеної міграції, що спричинений воєнними діями на території проживання людей, через що вони мігрують з міркувань фізичної безпеки	Біженство з України 2022-2024 рр.
Політична міграція	Міграція, спричинена зміною політичного режиму (вимушена політична міграція) або прагненням взяти активну участь у	Біженство з Косово албанців, сербів, хорватів.

	політичних процесах нації (добровільна політична міграція)	Добровільна політична міграція євреїв в Ізраїль.
Сімейна міграція	Загальне поняття, що охоплює: 1) возз'єднання сім'ї подружжя, батьків, дітей або інших родичів; 2) створення сім'ї або новий шлюб мігранта з постійними резидентами або громадянами; або 3) сім'я, яка супроводжує члена сім'ї, що в'їжджає одночасно з первинним мігрантом	
За напрямом міграції		
Еміграція	виїзд громадян конкретної держави за кордон	Еміграція громадян України в країни ЄС
Імміграція	в'їзд іноземних громадян до конкретної держави	Імміграція громадян Індії в Україну
Реєміграція	повернення колишніх, або дійсних громадян держави на свою батьківщину	Повернення українських мігрантів (І хвилі в Канаду) після розпаду СРСР
Репатріація	повернення людей в країну походження, що були насильно вивезені	Повернення українських громадян, насильно вивезених з окупованих територій в РФ
Добровільна репатріація	Повернення до країни походження на основі вільного та усвідомленого рішення біженця	українських біженців протягом 2022-2024 рр.
Переселення біженців	Переміщення біженців з країни, в якій вони шукали захисту, до іншої держави, яка погодилася прийняти їх як біженців зі статусом постійного проживання	Переселення 150 тисяч польських солдат з сім'ями до Великобританії після II світової війни
За формами організація та регулюванням		
Безпечна, впорядкована, регульована (легальна) міграція	Переміщення осіб за законами і правилами, що регулюють виїзд, в'їзд, повернення і перебування в державах, так і з міжнародно-правовими зобов'язаннями держав, у спосіб, при якому підтримуються людська гідність і добробут мігрантів, поважаються, захищаються і реалізуються їхні права, а ризики, пов'язані з переміщенням людей визнаються та зменшуються	Міграція за трудовим договором / видом на проживання; за Green Card в США
Полегшена (сприятлива) міграція	Підвид регульованої міграції, яка заохочується або підтримується державною політикою та практикою або прямою допомогою міжнародними організаціями, щоб	Міграція біженців із зон збройних конфліктів або потенційних

	зробити процес міграції та простіше, прозоріше та зручніше, зокрема шляхом спрощеного процесу подання візових заявок, державної підтримки трудової міграції або програм передвиїзної орієнтації	жертв політичних репресій
Неорганізована (стихійна)	міграція, яка відбувається стихійно на ризик мігранта / групи мігрантів його зусиллями та за його кошт без державної підтримки або підтримки міжнародних організацій	Міграція з Мексики до США
Нелегальна міграція	Міграція, яка характеризується порушенням режиму в'їзду (за підробленими документами або нелегальне проникнення через кордон) або з порушенням режиму перебування у країні в'їзду (перевищення терміну перебування, нелегальне працевлаштування тощо)	Нелегальна міграція з Іраку, Сирії, Ємену, Афганістану через Білорусь до Польщі
Напівлегальна міграція	Вид міграції, коли особи, що виїжджають до інших країн на законних підставах, за тимчасовою візою / дозволом на тимчасове проживання, згодом відмовляються покинути цю країну і залишаються в ній після завершення терміну, обумовленого візою, намагаючись натуралізуватись згодом.	Виїзд за туристичною візою та неформальне працевлаштування
За тривалістю та частотою		
Постійна міграція	переміщення осіб або груп осіб на постійне або довгострокове місце проживання	Міграція європейців до Нового Світу (США) у
Тимчасова міграція	переміщення осіб або груп осіб на тимчасове або короткострокове місце проживання	Міграція з зон збройних конфліктів
Циркулярна міграція	форма міграції, за якої люди неодноразово переїжджають туди-сюди між двома або більше країнами	Транскордонна міграція з Польщі до Німеччини на роботу та назад
Маятникова міграція	регулярні щоденні, або щотижневі поїздки на роботу або навчання за межі країни проживання	Міграції з землі Рейнланд-Пфальц (Німеччина) на роботу у Люксембург / Бельгію та назад
Сезонна міграція	щорічні / щосезонні переміщення, пов'язані з роботою, відпочинком на курортах, кочова міграція	Міграції з Індії до ОАЕ на роботу в туристичній сфері
За географічним критерієм		
Міжконтинентальна	Міграція, яка характеризується зміною континенту проживання мігранта	Міграція з Африки до Європи
Континентальна	Міжнародна міграція в межах одного континенту	Міграція з Сирії до Туреччини
Регіональна	Міжнародна міграція в межах певного географічного регіону	Міграція в рамках ЄС

Джерело: створено автором на основі [4], [5], [6], [7], [8], [9]

Вчені-економісти справедливо вважають, що основною складовою міжнародних міграційних процесів є економічні причини – бажання мігрантів покращити свій рівень життя, отримувати більшу заробітну плату, реалізувати міжнародну кар'єру, отримати кошти для заснування власної справи в країні походження, забезпечити свої родини надійним джерелом доходів, працевлаштуватися в іншій країні, де їх компетентності будуть затребувані економічною системою тощо.

При цьому, міжнародна міграція населення, у свою чергу, відіграє важливу роль у системі світових економічних відносин, формуючих ландшафт світової економіки у географічному та структурному розрізах.

По-перше, *міжнародна міграція населення формує та визначає міжнародний ринок праці*. Країни з високим рівнем розвитку можуть залучати робочу силу та людський капітал (перш за все, інтелектуальний) з менш розвинених регіонів, що сприяє найкращому відтворенню людського капіталу у світовому масштабі, оскільки працівники з високим потенціалом та кваліфікацією не лише працюють у високотехнологічних галузях, але також вносять свої знання, досвід та інноваційні підходи у розвиток цих галузей за найкращих умов роботи. Крім того, залучення кваліфікованих працівників з різних культур і регіонів створює сприятливе середовище для розвитку нових ідей, підвищення продуктивності та покращення якості продукції та послуг. Одночасно, міжнародні міграції населення сприяють зменшенню напруження на ринках праці країн – джерел постачання трудових мігрантів, сприяючи скороченню потенційних обсягів безробіття, що позитивно впливає на економічний стан і якість життя в цих країнах.

По-друге, *міжнародна міграція населення впливає на стан фінансових ринків країн світу*: країни-джерела працівників отримують вигоду від надходження грошових переказів (рееміграції) та збільшення валютних потоків для стабілізації валютних курсів та уповільнення інфляції в короткостроковій перспективі. Грошові перекази трудових мігрантів рідним у країнах походження (загалом у світі 719 млрд дол. США у 2019 році [1, С. 3])

можуть бути використані для споживання, інвестування в місцеві галузі, покращення життєвого рівня населення та розвитку економіки. Із середини 1990-х років обсяг міжнародних грошових переказів значно перевищив рівень офіційної допомоги з метою розвитку, яку визначають як державну допомогу, спрямовану на сприяння економічному розвитку та підвищення добробуту країн, що розвиваються.

Однак ретельний аналіз впливу міжнародних переказів мігрантів на економічний стан країн походження мігрантів ставить цю тезу під сумнів. У 2020 році за звітом МОМ у світі існувало 29 країн (зі 177 країн, відносно яких були наявні дані), в яких співвідношення грошових переказів до ВВП перевищує 10%, зокрема, у Тонга (37,7%), Сомалі (35,3%), Ліван (32,9%), Південний Судан (29,5%) і Киргизстан (29,4%). [1, С. 43]. В Україні співвідношення переказів мігрантів до ВВП у 2020 році також перевищило 10%. Дослідження В.Толуб'яка, Р. Жука доводять, що через нераціональну структуру витрачання грошових переказів в країні походження, зокрема, значне переважання простого споживання імпортованих товарів і послуг над інвестиціями в бізнес, освіту та придбання власності [10, С.13], перекази мігрантів в країну практично не впливають на економічне зростання країн походження мігрантів – прогнозоване зростання ВВП на душу населення при зростанні співвідношення грошових переказів до ВВП на 1% складе лише 0,06% [11]. Дослідження Amuedo-Dorantes [12] доводить, що сильна залежність від грошових переказів може культивувати культуру утриманства в приймаючій країні, потенційне зниження рівня участі в робочій силі та уповільнення економічного зростання; більше того, надмірна залежність від грошових переказів також робить економіку більш вразливою до раптових змін у надходженнях грошових переказів. [13] Однак беззаперечним фактом є позитивний вплив переказів мігрантів на рівень життя родин мігрантів у країнах-експортерах працівників.

По-третє, міжнародна міграція населення сприяє інтенсифікації розвитку світової економіки за рахунок поглиблення міжнародного поділу

праці, який є ключовим фактором глобалізації економіки та міжнародних відносин. Міжнародна міграція стимулює розширення географії виробництва у глобальному масштабі. Компанії можуть залучати робочу силу з різних країн для оптимізації виробничих процесів, зменшення витрат на працю та підвищення конкурентоспроможності. Транснаціональні корпорації прагнуть розміщати своє виробництво безпосередньо в країнах походження трудових мігрантів для зменшення витрат робочу силу, сприяючи розвитку місцевої промисловості, трансферу технологій та практик ведення бізнесу.

Крім того, *міграція кваліфікованих працівників з одних країн в інші допомагає збалансувати недостатність кваліфікованої робочої сили у деяких галузях*, що особливо актуально для таких секторів, як інформаційні технології, наука, інженерія тощо. Таким чином, міжнародна міграція забезпечує можливість найоптимальнішого поєднання людського капіталу з фізичним та грошовим, дозволяє підприємствам ефективніше використовувати ресурси та здійснювати оптимальний поділ праці, що сприяє підвищенню продуктивності та зниженню витрат, даючи переваги для інтенсивного розвитку глобальної економіки. Прикладом позитивного впливу міжнародної міграції кваліфікованих працівників є бурхливий розвиток ІТ-сектору наприкінці ХХ – початку ХХІ століття у США, Швеції, Великій Британії, який став можливим завдяки потужній міграції кваліфікованих ІТ-фахівців з Індії, Китаю, України та інших пострадянських країн.

Міжнародна міграція населення також сприяє розвитку мультикультурності, обміну знаннями та навичками, що створює сприятливе інноваційне середовище для розвитку нових ідей, підвищення продуктивності та покращення якості продукції та послуг. Так, за звітом Boston Consulting Group, мультикультурні команди забезпечують на 19% більше доходу від інновацій, ніж однорідні групи працівників. [14]

Проте вплив міжнародної міграції населення не є однозначно позитивним для розвитку країн-експортерів та країн-імпортерів населення, спричиняючи негативні явища вимивання людського капіталу з нерозвинених

країн з низьким рівнем життя, зростання соціальної напруженості в місцях компактного проживання мігрантів в країнах – пунктах призначення мігрантів. Стихійна вимушена міграція створює загрози розбалансування місцевих ринків праці, криз систем соціального захисту, дестабілізації політичного життя в приймаючих країнах та посилення нерівності у світі. Негативними наслідками нелегальної міжнародної міграції є маргіналізація суспільства, прояви торгівлі людьми, зростання тероризму, зростання браку гідної праці, оскільки нелегальні мігранти працюють у найважчих, незадовільних умовах праці, понаднормово, без належних систем охорони здоров'я та життя, з низькою оплатою праці.

Однак, беззаперечним є той факт, що зростання міжнародної міграції населення є незворотною тенденцією та вагомим фактором розвитку міжнародних економічних відносин, тому потребує ретельного аналізу та глобального і національного регулювання.

1.2. Формування та розвиток теорій міжнародної міграції населення

Наразі не існує єдиної, цілісної теорії міжнародної міграції, яка би пояснювала формування та розвиток міжнародної міграції населення, наявний лише фрагментарний набір теорій, які розвивалися значною мірою ізольовано одна від одної, іноді, але не завжди, розділені дисциплінарними межами географії, історії, міжнародних економічних відносин, економіки людських ресурсів.

Найстарша та найбільш відома – *неокласична економічна теорія* (Lewis, 1954 ; Harris and Todaro, 1970) зосереджується на відмінностях в оплаті праці та умовах зайнятості між країнами, а також на витратах, пов'язаних з міграцією; як правило, вона розглядає міграцію як індивідуальне рішення, спрямоване на максимізацію доходу. Країни з великим запасом робочої сили відносно капіталу, мають низьку рівноважну ринкову заробітну плату, в той час як країни з дефіцитом робочою силою у співвідношенні до капіталу

характеризуються високою ринковою платою праці, що спонукає працівників з країни з низькими рівнями зарплат переїжджати в країну з високою заробітною платою. В результаті цього руху пропозиція праці у бідній країні зменшується, а заробітна плата зростає, в той час як у багатих на капітал країнах пропозиція робочої сили збільшується, а заробітна плата відносно капіталу зменшується, що, на думку неокласиків, призводить до рівноваги, до встановлення міжнародної різниці в заробітній платі, яка відображає лише матеріальні та моральні витрати на міжнародне переміщення. [15]

Дзеркальним відображенням потоку робітників з країн з надлишком робочої сили до країн з дефіцитом робочої сили є потік інвестиційного капіталу країн, багатих на капітал, до країн, бідних на капітал. Відносний дефіцит капіталу в бідних країнах забезпечує високу за міжнародними стандартами норму прибутку за міжнародними стандартами, що приваблює інвестиції. Однак рух капіталу також включає в себе також і рух людського капіталу, коли висококваліфіковані працівники переїжджають з країн, багатих на капітал, до країн, бідних на капітал, щоб отримати високу віддачу від своїх навичок в умовах дефіциту людського капіталу, що призводить до паралельного руху менеджерів, інженерів та інших кваліфікованих спеціалістів. Таким чином, міжнародний рух робочої сили слід концептуально відрізнити від пов'язаного з ним міжнародного руху людського капіталу.

Просте і переконливе пояснення міжнародної міграції, запропоноване неокласичною макроекономікою, сильно вплинуло на суспільне мислення і забезпечило інтелектуальне підґрунтя для значної частини імміграційних політик держав. Однак, як поміти Harris and Todaro (1970), що усунення різниці в оплаті праці за неокласичною теорією припинило би або звела мінімум трудову міграцію, чого не відбувається. [16]

Мікроекономічна модель індивідуального вибору (Sjaastad, 1962; Todaro, 1969, 1976, 1989; Todaro and Maruszko, 1987), в якій міграція розглядається як індивідуальне рішення про максимізацію доходу, своєрідну форму інвестицій у людський капітал, – цілком вкладається в неокласичну теорію міграції.

Потенційні мігранти оцінюють витрати (на переміщення, проживання під час пошуку роботи, зусилля, пов'язані з вивченням мови та культури, психологічні витрати, пов'язані з розривом старих соціальних зв'язків та налагодженням нових) і вигоди від переїзду в альтернативні міжнародні місця і мігрують туди, де очікувані дисконтовані чисті прибутки є найбільшими протягом певного часового горизонту (Bojtas, 1990).

Цей процес прийняття рішень описується рівнянням:

$$ER(0) = \int_0^n [P_1(t)P_2(t)Y_d(t) - P_3(t)Y_0(t)]e^{-rt} dt - C(0) \quad (1.1)$$

де $ER(0)$ – очікуваний чистий прибуток від міграції, розрахований безпосередньо перед від'їзду в момент часу 0;

t – час;

$P_1(t)$ – ймовірність уникнення депортації з країни призначення (1.0 для легальних мігрантів і <1.0 для нелегальних мігрантів);

$P_2(t)$ – ймовірність працевлаштування в місці призначення;

$Y_d(t)$ – заробіток у разі працевлаштування в місці призначення;

$P_3(t)$ – ймовірність працевлаштування в громаді походження;

$Y_0(t)$ – заробіток у разі працевлаштування в громаді походження;

r – коефіцієнт дисконтування;

$C(0)$ – загальна сума витрат на переїзд (включаючи психологічні витрати). [17]

Якщо величина $ER(0)$ є додатною для деякого потенційного місця призначення, то раціональний актор мігрує; якщо вона від'ємна, то актор залишається; і якщо вона дорівнює нулю, то актор вагається між переїздом та перебуванням. У цій моделі міжнародний рух робочої сили зумовлений міжнародною різницею у рівнях зарплат та зайнятості, добуток яких визначає очікуваний дохід, що відрізняється від попередньої неокласичної моделі, яка виходить із припущень повної зайнятості. Індивідуальні характеристики людського капіталу, які збільшують ймовірну ставку винагороди або ймовірність працевлаштування в країні призначення порівняно з країною відправлення (наприклад, освіта, досвід, професійна підготовка, мовні

навички) збільшують ймовірність міжнародного переміщення, за інших рівних умов. Сукупні міграційні потоки країнами в цій моделі між є простими сумами індивідуальних переміщень. Міграція відбувається доти, доки очікувані заробітки (добуток заробітку та рівня зайнятості) не зрівняються на міжнародному рівні (за вирахуванням витрат на переїзд). Якщо умови в приймаючих країнах є психологічно привабливими для потенційних мігрантів, міграційні витрати можуть бути від'ємними. В такому випадку, щоб зупинити міграцію між країнами, може знадобитися від'ємна різниця в заробітках.

Відповідно до цієї теорії уряди контролюють імміграцію у першу чергу за допомогою політики, яка впливає на рівні доходів в країнах відправлення та приймаючих країнах або за допомогою політики, спрямованої на зменшення ймовірності повної зайнятості мігрантів в країнах призначення.

У 1985 році з'явилась *нова економіка міграції* (Stark and Bloom, 1985), яка ставить під сумнів багато припущень індивідуальної теорії міграції, зокрема те, що рішення приймаються мігрантом не індивідуально, а більшими групами пов'язаних між собою людей, як правило, сім'ями або домогосподарствами, в яких люди діють колективно не тільки для максимізації очікуваного доходу, але й для мінімізації ризиків і послаблення обмежень, пов'язаних з різноманітними ринковими провалами, окрім тих, що стосуються ринку праці. На відміну від фізичних осіб, домогосподарства можуть контролювати ризики для свого економічного добробуту, диверсифікуючи розподіл ресурсів сім'ї. В той час як деякі члени сім'ї можуть бути зайняті економічною діяльністю в місцевій економіці, інші можуть бути відправлені на роботу на закордонні ринки праці, де заробітна плата та умови зайнятості негативно корелюють або слабо корелюють з місцевими умовами. У випадку, якщо місцеві економічні умови (доходи, доступ до кредитів) погіршуються, а діяльність на місцевому ринку не приносить достатнього доходу, домогосподарство може покладатися на грошові перекази мігрантів. Особливо це проявляється у традиційних галузях сімейного виробництва –

сільському господарстві, де високими є ризик неврожаю, посухи, епізоотій та інших стихійних лих. У розвинених країнах покриття цих ризиків беруть на себе уряди та страхові компанії, ф'ючерсні системи, а у країнах, що розвиваються, це є недоступним для сімейних ферм.

Заслуга авторів нової економіки міграції полягає у тому, що вони довели, що значні відмінності у рівнях доходів та зайнятості не є єдиною причиною міжнародної міграції, і навіть за відносно рівних рівнях доходів в країнах прагнення відправити мігранта за кордон з'являється у сімей як засіб диверсифікації доходів, страхування ризиків (у сільському господарстві або безробіття), забезпечення доступу до привабливих та безпечних умов інвестування накопичень домогосподарства. Відповідно до цього, уряди можуть впливати на рівень міграції не лише через політику регулювання ринку праці, але й через політику, яка формує страхові ринки, ринки капіталу та ф'ючерсні ринки. Державні програми страхування, зокрема страхування на випадок безробіття, можуть суттєво впливати на стимули для міжнародного переміщення.

Неокласична теорія міграції та «нова економіка міграції» пояснювали міграцію як результат виштовхування мігрантів з країн-постачальників людських ресурсів. *Теорія подвійного ринку праці* (Michael J. Piore, 1979) пояснює виникнення міжнародної міграції внутрішнім стійким та незворотнім попитом на робочу силу в країнах-реципієнтах з індустріальною економікою та суспільством. Насправді у суспільному виробництві існує значна професійна та статусна диференціація, яка визначається рівнем кваліфікації, характером робіт та умовами праці. Одночасно існують роботи, які потребують найвищого рівня кваліфікації (наприклад, наукового ступеня) та найпростіші професії, які не потребують спеціального навчання. Звісно, ці види робіт мають різну вартість, яка обумовлюється інвестиціями в людський капітал. При цьому заробітна плата працівника визначає його соціальний статус і престиж, тому заробітна плата, яку пропонують роботодавці, не може еластично реагувати на зміни в пропозиції робочої сили. Різноманітність

неформальних соціальних очікувань та формальних інституційних механізмів (таких як профспілкові вимоги, ранги державної служби, бюрократичні норми, класифікація посад у компаніях) гарантує, що заробітна плата відповідає ієрархії престижу та статусу, яку люди сприймають та очікують. Якщо роботодавці прагнуть залучити працівників на некваліфіковану роботу, що знаходиться внизу професійної ієрархії, вони не можуть просто підвищити заробітну плату, оскільки це потребуватиме перегляду зарплат на всіх посадово-ієрархічних рівнях організації для забезпечення міжкваліфікаційних співвідношень та соціальної справедливості. Таким чином, витрати роботодавців на підвищення заробітної плати для залучення низькокваліфікованих працівників через необхідність «підтягування» зарплат на інших рівнях ієрархії, як правило, виявляються реально більшими, ніж витрати на заробітну плату самих низькокваліфікованих працівників, що відомо як явище «структурної інфляції». [17]

Автоматизація простих робіт не може вирішити цю проблему, оскільки вона просто пересунить нижчу ланку на наступну сходинку, проте в буд-якій ієрархії буде існувати низ (інакше у разі «зрівнялівки» руйнуються механізми трудової та статусної мотивації), і це буде створювати проблеми для пошуку дешевих працівників з низьким соціальним статусом. Працівники-мігранти (принаймі на початку кар'єри) розглядають роботу нижчого рівня просто як засіб для заробітку без жодних наслідків для статусу чи престижу в країні-реципієнті, оскільки вони (на початку свого мігрантського досвіду) бачать себе членом своєї рідної громади, в якій робота за кордоном та грошові перекази у твердій валюті є значною честю та престижем.

Таким чином, дисбаланс між структурним попитом на працівників нижчого ієрархічного рівня та обмеженою внутрішньою пропозицією відповідної робочої сили збільшив базовий довгостроковий попит на іммігрантів.

Ця теорія подвійного внутрішнього ринку праці має відповідні практичні наслідки:

1. Міжнародна трудова міграція значною мірою ґрунтується на попиті та ініціюється шляхом найму з боку роботодавців у розвинених суспільствах або урядами, що діють від їхнього імені.

2. Оскільки причиною попиту є структурні потреби економіки, які спонукають роботодавців та уряди, що представляють їх інтереси, застосовувати практики найму, а не збільшувати зарплати, то різниця зарплат на міжнародному рівні не є достатньою умовою для виникнення трудової міграції.

3. Низький рівень зарплат для іммігрантів не підвищується у відповідь на зменшення пропозиції працівників-мігрантів, він утримується соціально-інституційними механізмами (зокрема, ієрархією робіт в організації, соціальними пакетами) і не може вільно реагувати на зміні в попиті на пропозиції.

4. При цьому уряди не можуть ефективно вплинути на міжнародну міграцію через зміни у рівнях зарплат або зайнятості, оскільки праця іммігрантів задовольняє попит на робочу силу, який структурно вбудований у сучасну постіндустріальну економіку, і зміни будуть розбалансовувати ринки, зарплати, зайнятість та інфляцію.

Наступна теорія (автори: Portes and Walton, 1981; Petras, 1981; Castells, 1989; Sassen, 1988, 1991; Morawska, 1990) пояснює витoki міжнародної міграції із розвитком та розширенням з XVI ст. світового ринку, а саме проникненням капіталістичних економічних відносин у периферійні, некапіталістичні країни, що формує мобільне населення, схильне мігрувати за кордон за більшими багатствами, доходами, землями, сировини, безкоштовної робочої сили (у період колоніальних завоювань), і зарплат, доходів, нових ринків збуту, дешевої робочої сили (в постколоніальну епоху). Ця теорія отримала назву *теорія світових систем* і ґрунтується вона на роботі Валлерстайна, присвяченій генезису глобального ринку внаслідок неминучих змін капіталізму. У традиційних аграрно-добувних регіонах земля, сировина та робоча сила потрапляють під вплив та контроль капіталу, який шляхом

консолідацій землеволодінь, механізації та хімізації сільськогосподарського виробництва руйнує традиційні системи землеволодіння, ручної праці та витісняє сільське населення у міста та подекуди – за кордон. Ті ж самі капіталістичні процеси, які формують мігрантів у периферійних регіонах світу, водночас приваблюють їх до розвинених країн – в урбанізовані регіони зародження капіталу. А розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури для міжнародного руху товарів, сировини та обладнання, формує комунікаційні мережі для руху робочої сили. Окремим фактором посилення міжнародної міграції є експорт ідеології та цінностей життя у вільних, капіталістично розвинених країнах. Особливо інтенсивно це відбулося в колишніх колоніях, в яких збереглися освітні, мовні, культурні та людські осередки з метрополій. [17]

Американський демограф Е. Лі (Lee E., 1966) опублікував роботу, в якій представив гравітаційну модель обґрунтування факторів міграції, що отримала назву *притягуючих та відштовхуючих факторів міграції*. Автор стверджує, що інтенсивність міграції залежить від привабливості країни, наявності перешкод, відстані між країнами – чинниками, що забезпечують тяжіння іммігрантів до цих країн. Активність еміграції визначається факторами, що стимулюють потенційних мігрантів до пошуку місць працевлаштування в інших країнах, з урахуванням суб'єктивного сприйняття цих чинників потенційними мігрантами. [18]

Теорія мігрантських мереж пояснює чому міжнародна міграція не припиняється у часі, навіть з вирівнюванням заробітних плат в країнах. Мігрантська мережа – це сукупність міжособистісних зв'язків, які об'єднують мігрантів, колишніх мігрантів, колишніх мігрантів і немігрантів у країнах походження і призначення через зв'язки спорідненості, дружби та спільного походження. Вони підвищують ймовірність міжнародної міграції, оскільки знижують витрати і ризики, пов'язані з переміщенням і збільшують очікувану чисту вигоду від міграції. Як тільки кількість мігрантів досягає критичного порогу, розширення мереж зменшує витрати та ризики пересування, що

призводить до зростання ймовірності міграції, що викликає додаткове переміщення, що ще більше розширює мережі, і так далі. З часом міграційна поведінка поширюється назовні, охоплюючи ширші сегменти суспільства, що відправляє мігрантів [17]

Інституційна теорія (автори: Massey, Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E., 1993). З історичним розвитком міжнародної міграції виникають приватні інституції та громадські організації, які прагнуть задовольнити попит, створений дисбалансом між великою кількістю людей, які прагнуть в'їхати до багатих на капітал країн, і обмеженою кількістю імміграційних віз, які ці країни зазвичай пропонують. Міграційні бар'єри, які зводять країни, щоб утримати людей, створюють прибуткову економічну нішу для підприємців та установ, що займаються просуванням міжнародної міграції з метою отримання прибутку, що призводить до виникнення чорного ринку міграції. Оскільки цей підпільний ринок створює умови, сприятливі для експлуатації та торгівлю людьми, у розвинених країнах також виникають добровільні гуманітарні організації, які займаються захистом прав і поліпшенням ставлення до легальних і нелегальних мігрантів.

Прибуткові організації та приватні підприємці надають мігрантам низку послуг мігрантам в обмін на плату, встановлену на тіньовому ринку: таємне переправлення мігрантів через кордон; підпільне транспортування до внутрішніх пунктів призначення; укладання трудових договорів з роботодавцями укладання трудових контрактів між роботодавцями та мігрантами; підробка документів та віз; організація документів та віз; шлюби за домовленістю між мігрантами та легальними резидентами або громадянами країни призначення, а також громадянами країни призначення; надання житла, кредитів та іншої допомоги в житлом, кредитами та іншою допомогою в країнах призначення. Гуманітарні групи допомагають мігрантам, надаючи консультації, соціальні послуги, притулок, юридичні консультації про легалізацію в країні, і навіть ізоляцію від імміграційних правоохоронних органів. Визнання цих інституцій приводить до гіпотез, які також дуже

відрізняються від тих, що впливають з моделей прийняття рішень на мікро- та моделях прийняття рішень на мікрорівні. У міру того, як розвиваються організації, що підтримують, зберігають і просувають міжнародний рух, міжнародний потік мігрантів стає все більш і більш інституціоналізованим і незалежним від чинників, які його спричинили.

1.3. Методика оцінки участі країни у міжнародних міграційних процесах

Огляд літературних джерел доводить, що наразі немає єдиної методики оцінки участі країни у міжнародних міграційних процесах. Однак, зазвичай, при аналізі участі країни у міжнародних міграційних процесах розраховують абсолютні та відносні показники, представлені в табл. 1.2

Таблиця 1.2

Основні показники участі країни у міжнародних міграційних процесах

Показник	Формула	Зміст
Абсолютні показники		
Імміграційний потік	$S_{\text{приб}}$	Кількість прибулих в країну осіб за певний період
Еміграційний потік	$S_{\text{виб}}$	Кількість вибулих з країни осіб за певний період
Міграційний оборот	$S_{\text{приб}} + S_{\text{виб}}$	Сума прибулих та вибулих з країни за певний період
Сальдо міграції (чиста міграція)	$S_{\text{приб}} - S_{\text{виб}}$	Різниця між прибулими та вибулими з країни
Структурні показники		
Гендерна структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр ж/ч}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка жінок / чоловіків в імміграційному потоці
Вікова структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр } i\text{-тої вік групи}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб певної вікової групи в імміграційному / еміграційному потоці
Структура мігрантів за сімейним станом	$\frac{S_{\text{мігр } i\text{-тої групи}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб з певним сімейним станом (у шлюбі; одинокі; сім'ї з дітьми; сім'ї з престарілими батьками) в імміграційному / еміграційному потоці
Освітня структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр } i\text{-го рівня освіти}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб з певним рівнем освіти в імміграційному / еміграційному потоці
Професійна структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр } i\text{-ї професії}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб певної професії (професійної групи) в імміграційному / еміграційному потоці
Етнічна структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр } i\text{-ї націон.}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб національності (етнічної групи) в імміграційному / еміграційному потоці

Соціальна структура мігрантів	$\frac{S_{\text{мігр } i-i \text{ групи дох}}}{S_{\text{мігр}}}$	Частка осіб з певним рівнем доходів в імміграційному / еміграційному потоці
Відносні показники		
Коефіцієнт прибуття	$\frac{S_{\text{приб}}}{\bar{S}}$	Відношення кількості прибулого населення до середньорічної чисельності населення
Коефіцієнт вибуття	$\frac{S_{\text{виб}}}{\bar{S}}$	Відношення кількості вибулого населення до середньорічної чисельності населення
Коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту	$\frac{S_{\text{приб}} + S_{\text{виб}}}{\bar{S}}$	Відношення міграційного обороту до середньорічної чисельності населення. Відображає темп переміщення населення в межах певної території за певний період
Коефіцієнт інтенсивності міграційного приросту	$\frac{S_{\text{приб}} - S_{\text{виб}}}{\bar{S}}$	Відношення сальдо міграції до середньорічної чисельності населення. Відображає темп зміни населення під впливом міграції
Коефіцієнт ефективності міграції	$\frac{S_{\text{приб}} - S_{\text{виб}}}{S_{\text{приб}} + S_{\text{виб}}}$	Відношення сальдо міграції до міграційного обороту. Показує ефективність міграції для країни

Джерело: створено автором на основі [21], [22],

Міжнародна організація міграції (МОМ), крім абсолютних та відносних показників міграції, наведених у табл. 1.2, збирає дані відносно:

- вікових показників міжнародних мігрантів: дитячої міграції (осіб віком до 18 років), міграції молоді віком 15-24 роки, працездатного населення у віці 20-64 роки, мігрантів у віці старше 65 років, міжнародних студентів за країнами походження та країнами перебування;

- потоків міграції: імміграційні та еміграційні потоки, постійне міграційне прибуття (ОЕСР), допоміжне повернення (кількість мігрантів, яким було надано допомогу, добровільно повернутися у певному році) за країнами походження та приймаючою / транзитною країною,

- примусової міжнародної міграції – кількості біженців, шукачів притулку за країнами призначення та походження;

- вразливості міграції – жінки, діти, інші жертви торгівлі людьми за країнами громадянства та країнами експлуатації; виявлення жертв торгівлі людьми в країнах;

- розвитку завдяки мігрантам – відправлені грошові перекази, отримані грошові перекази, приплив грошових переказів в країну, фінансування стипендій;

- інтеграції та благополуччя мігрантів – розрив у середній освіті (різниця у відсотку осіб у віці 25 років і старше, які завершили середню освіту, між місцевими та іноземними мігрантами; різниця у відсотку молоді віком 15-24 роки, які були зайняті або навчались, між місцевим населенням та іноземцями; різниця у відсотку надмірно кваліфікованих осіб між іноземцями та місцевим населенням; різниця у рівнях безробіття осіб віком від 15 до 64 років мігрантів та місцевих громадян; різниця у відсотку осіб у віці 25 років і старше, які закінчили університет (іноземці, мінус місцеві жителі);

- міграційної політики – країни, які мають міграційні політики; кількість доступних профілів міграції за країнами; профілі інноваційних даних; характер еміграційної та імміграційної політики країн (підняти / понизити / підтримувати на тому ж рівні); наявність / відсутність політики повернення громадян; кількість зареєстрованих змін міграційної політики між 1994 та 2014 роками; частка змін у політиці, які призвели до менш обмежувальної міграційної політики (0 – більш обмежувальна; 100 – менш обмежувальна), 1994 – 2014; індекс політики притулку/біженців, індекс політики міграційного контролю, індекс політики трудової міграції, Індекс політики возз'єднання сім'ї, індекс політики інтеграції мігрантів (0 – найменш обмежувальний; 1 – найбільш обмежувальний), у 2010 році;

- громадської думки стосовно міграції та мігрантів: планів еміграції; прийняття мігрантів, думка щодо рівня імміграції, ставлення до збільшення різноманітності. [20]

Дані, представлені на Порталі міграційних даних від МОМ [20] наявні не за всіма країнами та роками спостережень і сильно залежать від національних систем та методології статистики міграції в різних країнах світу. Однак за наведеними даними можна оцінити інтенсивність участі країни в міжнародних міграційних процесах.

Висновки до розділу 1

Міжнародна міграція населення є важливою складовою міжнародних економічних відносин, яка формує міжнародний ринок праці, впливає на стан фінансових ринків країн світу через потужні потоки міжнародних переказів коштів мігрантів, сприяє інтенсифікації розвитку світової економіки за рахунок поглиблення міжнародного поділу праці, допомагає збалансувати недостатність кваліфікованої робочої сили у деяких галузях, сприяє розвитку мультикультурності, обміну знаннями та навичками, що створює сприятливе інноваційне середовище для розвитку нових ідей, підвищення продуктивності та покращення якості продукції та послуг.

Проте вплив міжнародної міграції населення не є однозначно позитивним для розвитку країн-експортерів та країн-імпортерів населення, спричиняючи негативні явища вимивання людського капіталу з нерозвинених країн з низьким рівнем життя, зростання соціальної напруженості в місцях компактного проживання мігрантів в країнах – пунктах призначення мігрантів. Стихійна вимушена міграція створює загрози розбалансування місцевих ринків праці, криз систем соціального захисту, дестабілізації політичного життя в приймаючих країнах та посилення нерівності у світі. Негативними наслідками нелегальної міжнародної міграції є маргіналізація суспільства, прояви торгівлі людьми, зростання тероризму, зростання браку гідної праці.

Розгляд теорій міжнародних міграцій допоміг визначити важливі фактори зростання обсягів та напрямів міжнародних міграцій у світі, зрозуміти логіку та вади міграційних політик різних країн.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА УЧАСТІ У НИХ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз міжнародних міграційних процесів у XXI столітті

Міжнародні міграційні процеси у світі інтенсифікуються, про що свідчать тренди загальної чисельності міжнародних мігрантів у світі (рис. 2.1)

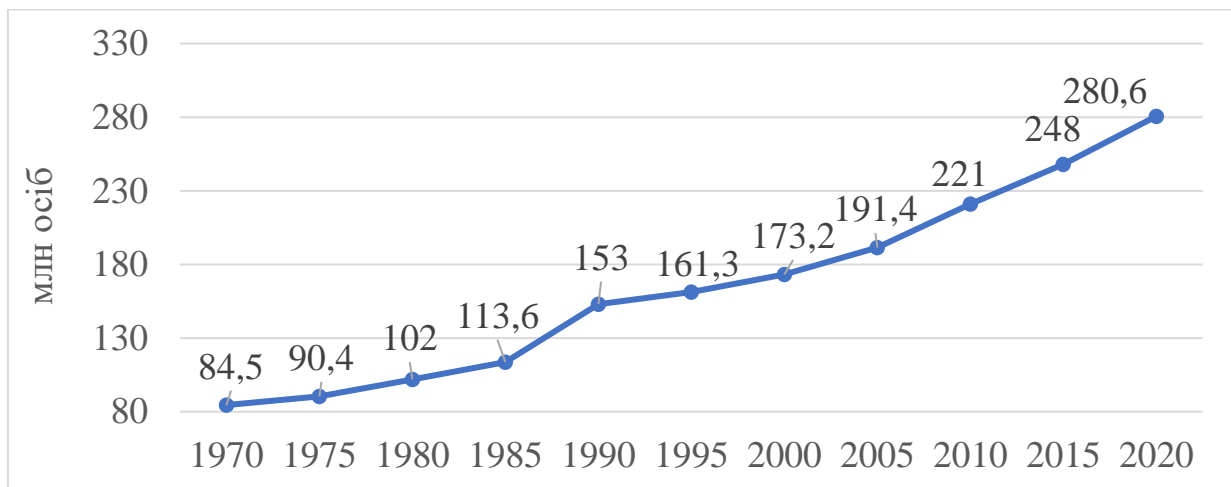

Рис. 2.1. Загальна чисельність міжнародних мігрантів у світі у 1990-2020рр.,
млн осіб

Джерело: побудовано автором за даними [21]

Деякі зниження темпів зростання обсягів міжнародної міграції спостерігалося у пандемічних 2020-2021 рр. – так у 2021 році чисельність мігрантів зросла лише на 0,4 млн осіб, але за дослідженнями МОМ, вже з 2005 року у світі спостерігаються тектонічні зміни, спричинені Четвертою промисловою революцією, які нині сприяють поширенню як інформації стосовно міграції в ремижі реального часу, так і дезінформації, Мігрантські мережі створюють чат-боти, мобільні додатки для підтримки мігрантів у приймаючих країнах, формуючи можливості для швидкої інтеграції та збереження соціальних та фінансових зв'язків з батьківщиною.

2022–2023 роки ознаменувалися рекордними обсягами міжнародної міграції, перш за все, через російсько-українську війну. Так, з січня 2022 року

по червень 2023-го, державні кордони України перетнули 50 млн разів. З них залишили Україну 26,36 млн осіб, а в'їхали – 23,66 млн осіб. [22] За даними ООН, в усьому світі станом на 14.03.2024 зареєстровано 6,486 млн біженців з України, з яких 92% - в країнах Європи. [23]

В цілому у першій чверті XXI ст. переважна більшість жителів Землі проживають у країнах свого походження, лише 3,6% людей у світі є міжнародно мобільними, однак ця частка почала інтенсивніше зростати з 2005 року, тоді як протягом 1990-2005 рр, вона була стабільною на рівні 2,8-2,9%, а до епохи стрімкого поширення мережі Інтернет – на рівні 2,2-2,3%.

Географія чистої міжнародної міграції представлена на рис. 2.2.

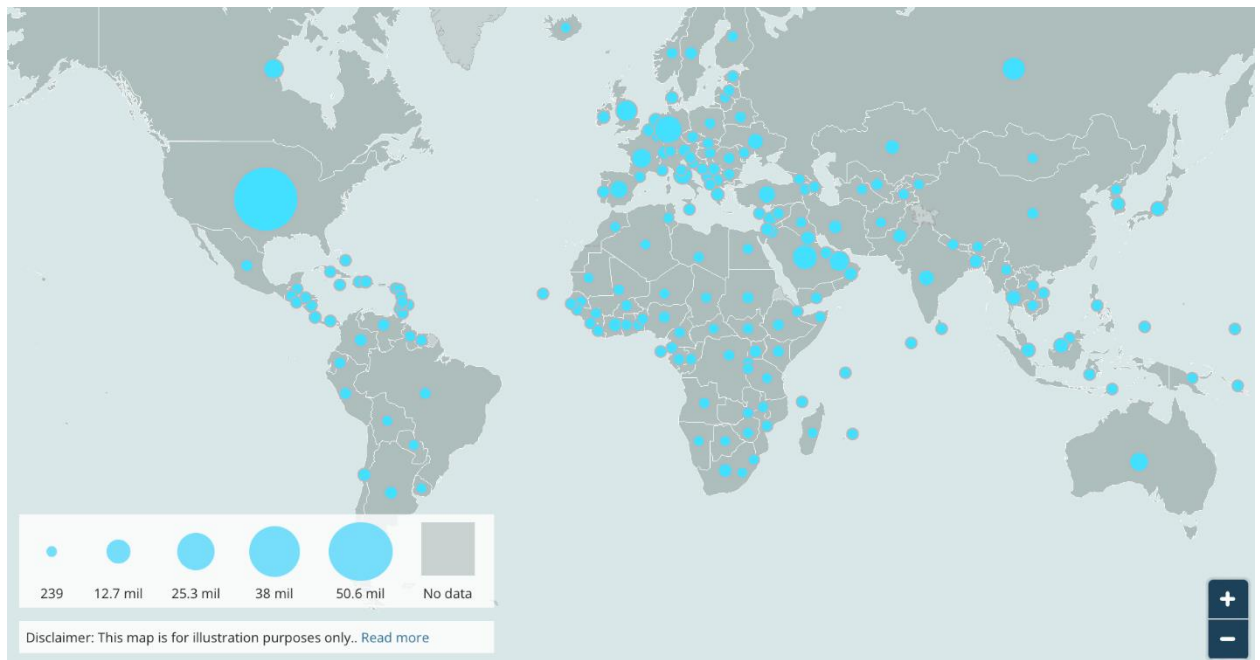

Рис. 2.2. Географія чистої міграції у світі за країнами [21]

Країнами-лідерами чистої міграції є: США – 50,6 млн мігрантів, Німеччина – 15,8 млн осіб, Саудівська Аравія – 13,5 млн осіб, РФ – 11,6 млн осіб, Великобританія – 9,4 млн мігрантів.

В цілому у світі Європа наразі є найбільшим місцем дестинації міжнародних мігрантів, нараховуючи 87 млн осіб (30,9% всіх мігрантів), однак з нею вже потужно конкурує Азія з 86 млн мігрантів (30,5%), що засвідчує формування нових центрів економічного зростання та лідерства.

Найбільш потужними країнами-донорами населення у 2020 році були: Індія – майже 18 млн індійців мігрують в інші країни в пошуках кращого життя, Мексика – з 11,2 млн емігрантів, РФ – 10,2 млн емігрантів, Китай – 10,5 млн емігрантів, Сирійська Республіка – 8,5 млн осіб. (рис. 2.3)

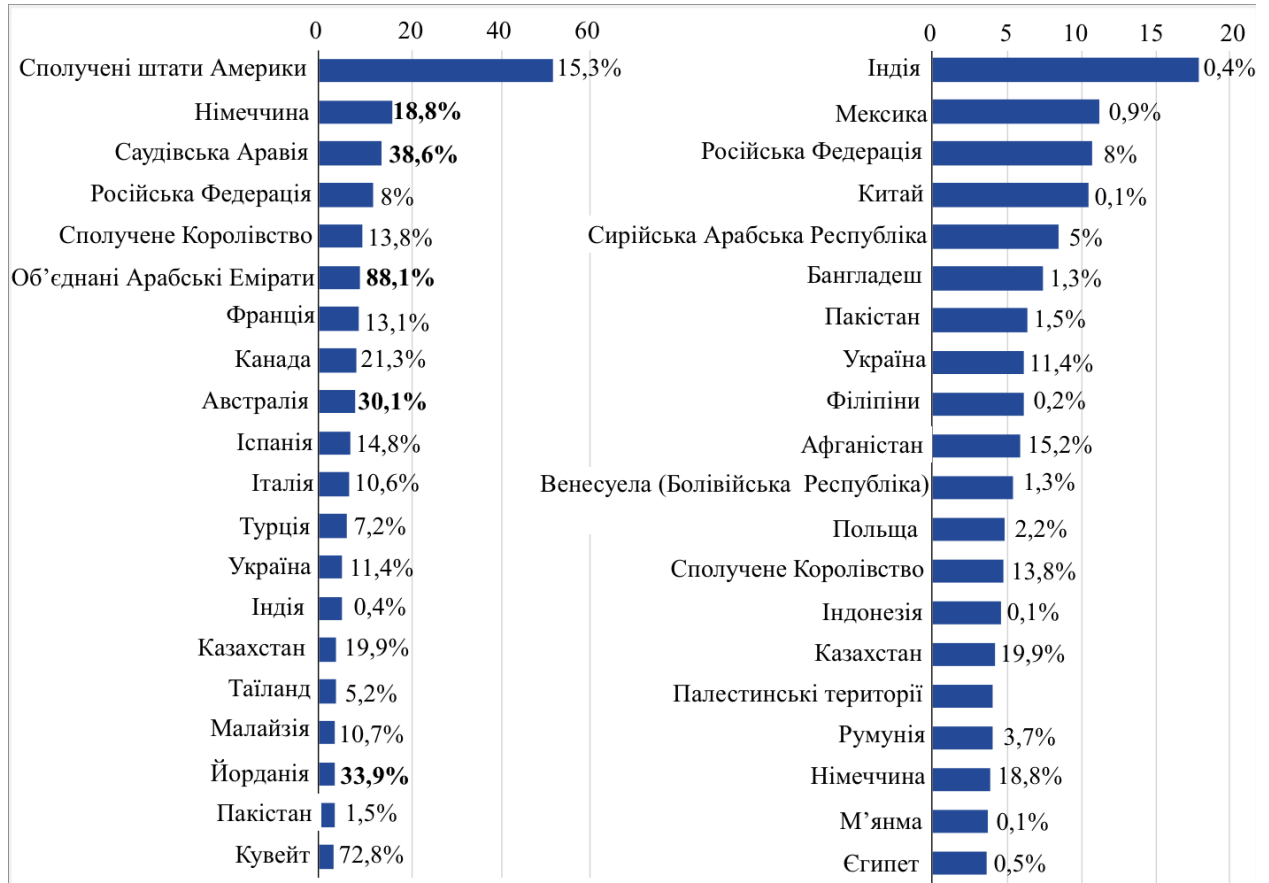

Рис. 2.3. Країни-реципієнти (ліворуч) та країни-донори (праворуч) міжнародних мігрантів у світі та коефіцієнти інтенсивності міграційного обороту, % у 2020 році [24]

Як видно з рис. 2.3, зокрема значень коефіцієнти інтенсивності міграційного обороту, країни, які активно формують своє населення за рахунок міжнародних мігрантів – це країни Перської Затоки: ОАЕ, Йорданія, Саудівська Аравія, а також розвинені країни – Австралія, Канада, Німеччина. Притік мігрантів у розвинені країни підтверджує неокласичну теорію міжнародної міграції, мікроекономічну модель індивідуального вибору, теорію подвійних ринків праці.

При аналізі даних з міжнародної міграції підтвердження знаходить і теорія мігрантських мереж, адже у світі сформувалися стійкі коридори

міжнародної міграції з однієї країни до іншої (рис. 2.4) Розмір міграційного коридору з країни А до країни В вимірюється як кількість людей, народжених у країні А, які проживали в країні В у 2020 році. Коридори відображають нагромадження міграційних переміщень з плином часу і дають уявлення про те, яким чином певні моделі міграції призвели до утворення значних груп населення з осіб, народжених за кордоном, у конкретних країнах призначення.

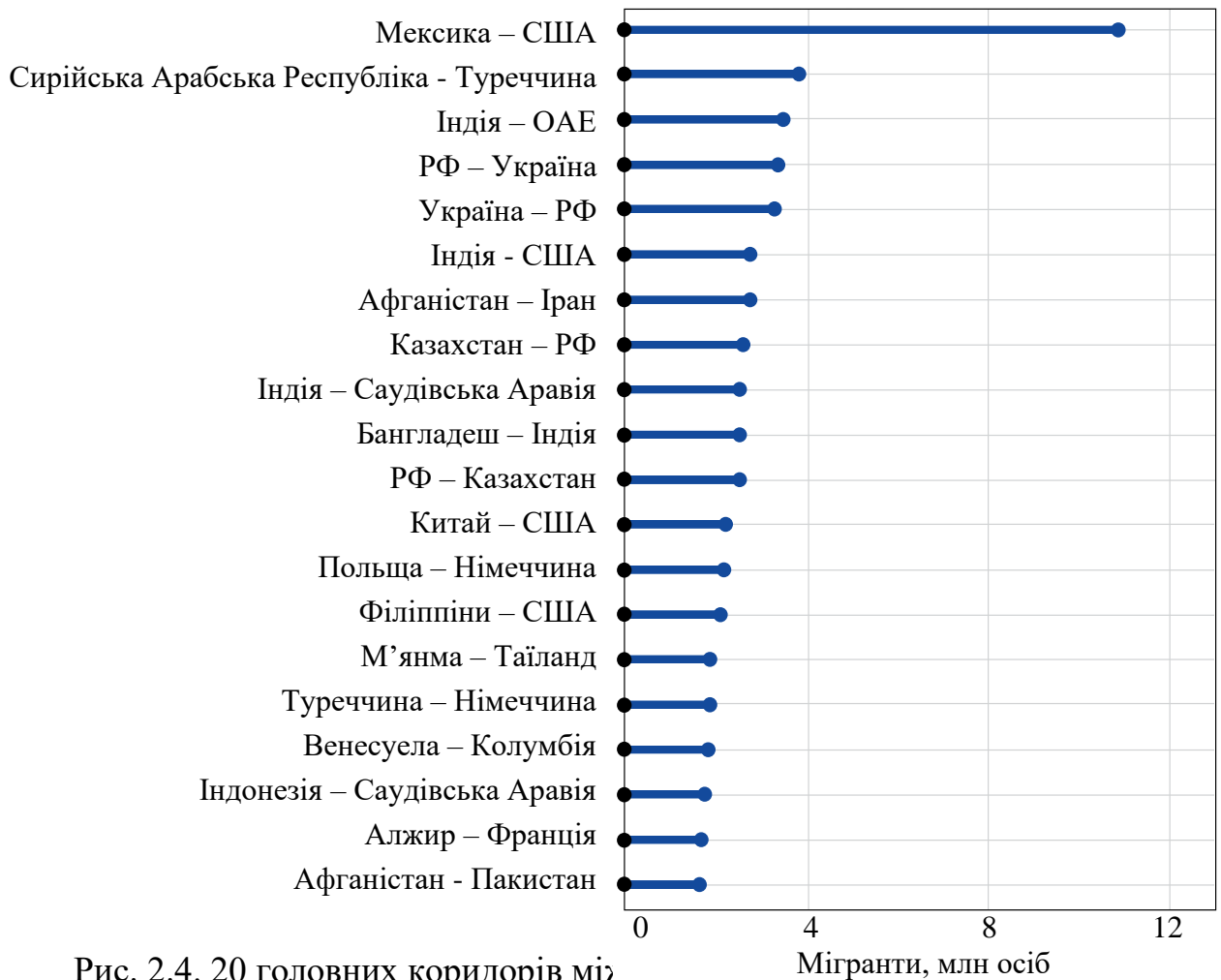

Рис. 2.4. 20 головних коридорів мі-

Мігранти, млн осіб

Соціальними характеристиками міжнародних мігрантів є вікові групи мігрантів, гендерний розподіл, частка студентів серед мігрантів. Відповідно до даних, найбільшою частиною міжнародної міграції є міграція працездатного населення у віці від 15 до 64 років (78%), що свідчить про те, що основною складовою міграції є трудова міграція і підтверджує формування глобального ринку праці. При цьому частка молоді у віці до 19 років серед мігрантів з 1990

року знизилась з 18,9% до 14,6%, що свідчить про загальну тенденція населення до старіння та збільшення тривалості середньої освіти в більшості країн світу. Частка мігрантів старше 64 років залишається стабільною – близько 12,2%. Чисельність іноземних студентів серед мігрантів зросла з 1998 року до 2022 року в 3,2 рази та становить 6,4 млн осіб, що свідчить про зростання ролі вищої освіти як соціального ліфта не тільки в національних межах, але в міжнародних вимірах.

Нині у світі серед міжнародних мігрантів налічується більше чоловіків, ніж жінок, і за останні 20 років розрив збільшився. У 2000 році співвідношення чоловіків і жінок становило 50,6% до 49,4% (або 88 млн чоловіків-мігрантів до 86 млн жінок-мігрантів). У 2020 році це співвідношення становить 51,9% до 48,0%, або 146 млн чоловіків-мігрантів до 135 млн жінок-мігрантів. Частка жінок-мігрантів з 2000 року знижується, а частка чоловіків-мігрантів збільшилася на 1,4 відсоткових пункти. [24] Це свідчить про те, що чоловіки є мобільнішими за жінок та, ймовірно, більш затребуваними подвійним ринком праці на важких роботах.

За статистикою МОМ у 2019 році нараховувалось близько 169 млн трудових мігрантів, що склало дві третини (62%) від загального числа міжнародних мігрантів. Основна частина трудових мігрантів (67%) обрали місцем проживання країни з високим рівнем доходу, 49 млн (29%) – країни з середнім рівнем доходу. Концентрація трудових мігрантів у країнах з рівнем доходу вищим за середній була стабільною протягом останніх 10 років і становила 86,7%.

Вимушена міграція (біженство) стрімко набирає обсяги з 2005 року – з 13,8 млн до 34 млн осіб у 2020 році, що пов'язано зі зростанням кількості війн та збройних конфліктів у світі. У 2005 року найбільше біженців було з Афганістану (2,2 млн осіб), Судану (0,7 млн), Бурунді (0,4 млн). У період з 2008 до 2012 року – кількість біженців у світі досягала 10,5 млн осіб, більшість з яких була з Афганістану, Іраку та Сомалі. З початком у 2013 році війни у Сирії, зробила цю країну до 2014 року лідером за кількістю біженців (потік 6,7

млн осіб), що було у 2 рази більшим, ніж з Афганістану. У 2016 році до потоку біженців з цих країн доєднався потік біженців з Судану (2,2 млн осіб).

У 2022 році потік біженців стрімко зріс – за рахунок біженців з України (5,7 млн осіб) та Афганістану (5,7 млн осіб). Станом на 2023 рік у світі нараховувалося за попередніми даними 30,5 млн осіб, серед них лідерами є біженці з Сирії – 6,5 млн, Афганістану – 6,1 млн, України – 5,9 млн осіб. [25]

Основними країнами, в якому біженці шукали прихисток у 2020 році, були Туреччина (4 млн біженців), в яку прямували біженці як з Афганістану, так і з Сирії; Йорданія (3 млн біженців); Колумбія – 1,8 млн біженців; Німеччина – 1,5 млн біженців і Пакистан – 1,4 млн біженців.

Дані, які акумулює МОМ, відображають довгострокову тенденцію до збільшення міжнародних грошових переказів останніми роками: зі 128 млрд дол. США у 2000 році до 702 млрд дол. США у 2020 році (рис. 2.5).

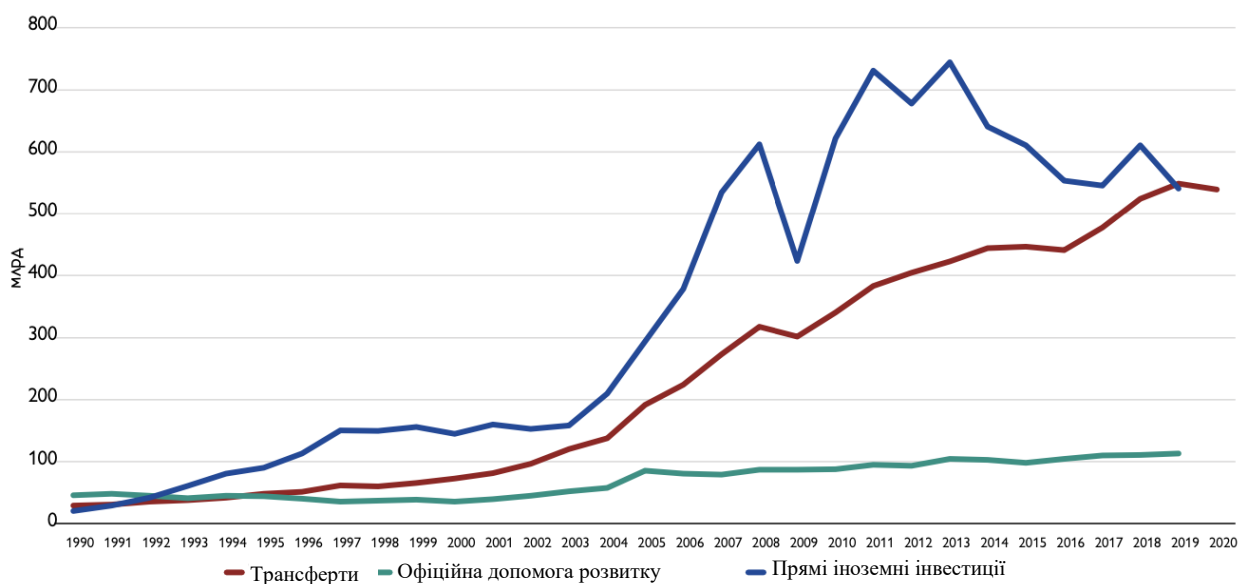

Рис. 2.5. Потоки міжнародних грошових переказів у країни з низьким і середнім рівнем доходу (1990-2020 роки) [24, С. 41]

У 2020 році Індія, Китай, Мексика, Філіппіни та Єгипет були (у порядку зменшення) були п'ятьма провідними країнами-одержувачами грошових переказів, хоча Індія та Китай значно випереджали решту за їхнім обсягом, при цьому загальний розмір вхідних грошових переказів перевищив 59 млрд дол. США для кожної країни. У 2020 році, як і з 2005 року, країни Великої Сімки

Франція та Німеччина залишалися в першій десятці країн-одержувачів у світі. Слід, однак, зазначити, що більша частина припливів являє собою не трансферти домогосподарств, а перекази із заробітної плати транскордонних працівників, які працюють у Швейцарії, проживаючи у Франції або Німеччині. [26]

Країни, з яких здійснювались міжнародні приватні перекази, у 2020 році: США (68 млрд дол. США), ОАЕ (43,42 млрд дол. США), Саудівська Аравія (34,6 млрд дол. США), Швейцарія (27,96 млрд дол. США), Німеччина (22,02 млрд дол. США), Китай (18,12 млрд дол. США), РФ (16,89 млрд дол. США), Франція (15,04 млрд дол. США), Люксембург (14,20 млрд дол. США), Нідерланди (13,92 млрд дол. США) – країни з високим рівнем доходів.

Надмірна залежність від міжнародних грошових переказів (більше 10% ВВП) існувала у 29 країнах світу. До першої п'ятірки країн-одержувачів грошових переказів за часткою від ВВП 2020 року увійшли Тонга (37,7%), потім Сомалі (35,3%), Ліван (32,9%), Південний Судан (29,5%) і Киргизстан (29,4%). Очевидно, що сильна залежність країни та її жителів від грошових переказів мігрантів не сприяє економічному розвитку країни походження мігрантів, а спричиняє поширення явища утриманства, збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі та уповільнення економічного зростання. [13]

Проведений аналіз міжнародних міграційних процесів у світі та огляд інших досліджень дозволяють зробити висновки:

1) міжнародна міграція у світі має тенденцію до зростання, хоча частка міжнародного мобільного населення залишається малою – 3,6% у 2020 році;

2) основними реципієнтами міжнародним мігрантів є країни з рівнем доходів, вищим за середній по всіх країнах світу, отже міграція у 86% випадках має економічні причини (прагнення покращити рівень життя);

3) походження більшості мігрантів світу – країни з низьким рівнем доходів та високою кількістю населення – Індія, Мексика, РФ, Китай, Сирія, Бангладеш, Пакистан, Україна;

4) у структурі мігрантів основну частку (2/30) становлять особи працездатного віку, незначно переважають чоловіки;

5) трудові мігранти складають 62% загального обсягу міжнародних мігрантів, частка осіб у віці, старшому за працездатний є стабільною останні 10 років – 12%;

6) частка біженців в загальному обсязі мігрантів складає 12,1% - 34 млн у 2020 році але має тенденцію до стрімкого зростання за останні 15 років, що свідчить про зростання напруженості у світі, перехід Холодної війни в іншу фазу;

7) кількість біженців з країни тісно пов'язано з миролюбністю країни та індекс людського розвитку [24, С. 192-193]

8) зростання міжнародних переказів мігрантів є неминучою тенденцією і зрівнялась за обсягом в рівнем прямих іноземних інвестицій, однак це не рятує країни-донори населення від подальшого збіднення.

2.2. Форми участі України в міжнародних міграційних процесах у довоєнний період

Україна протягом своєї історії суверенної держав була активним учасником міжнародних міграційних процесів, про свідчать обсяги її зовнішньої міграції (рис. 2.6) та її місце у рейтингу країн світу за обсягами міграційного обороту – у першій десятці (2020 рік – 8-ме місце).

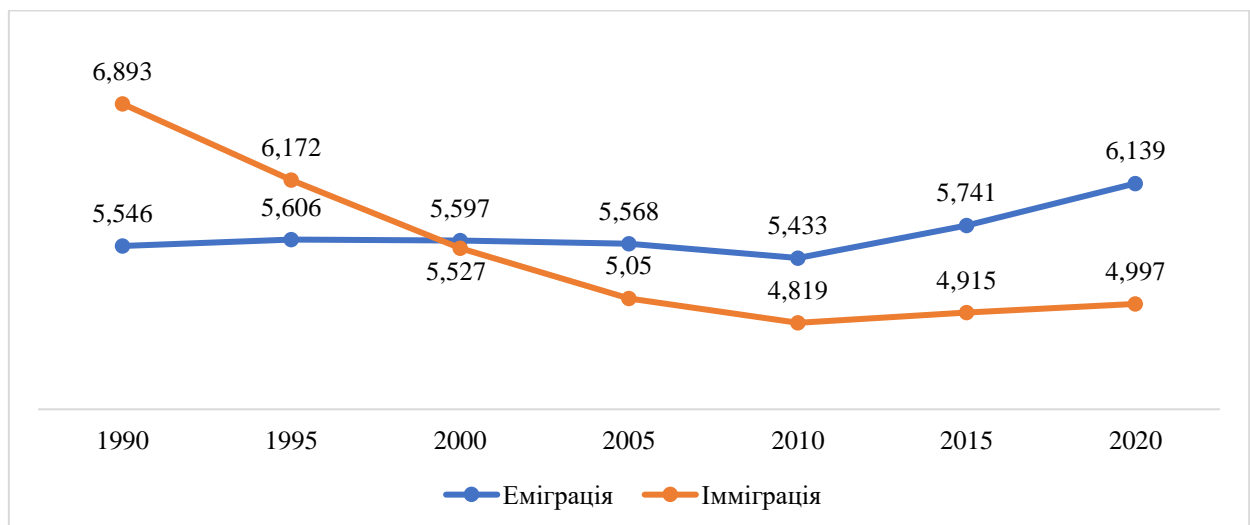

Рис. 2.6. Чисельність емігрантів та іммігрантів України, 1990-2020, за даними ООН [27]

Як видно з рис. 2.6, у перший період незалежності (до 1998 року) Україна мала додатне міграційне сальдо, зумовлене поверненням етнічних українців та кримських татар до незалежної держави. У період 1994-1998 рр. внаслідок загострення економічної кризи, викликаного шоковим переходом до ринкової економіки, чисельність іммігрантів з колишніх республік СРСР стрімко зменшувалась, а в 1994 році було зафіксоване перше від'ємне сальдо міграції: -91,6 тис осіб. Наступний період участі України у світових міграційних процесах (2000-2010 рр.) характеризується стабільними обсягом еміграції з країни та зменшенням обсягів імміграції та зростанням за рахунок цього від'ємного сальдо міграції. Період з 2010 по 2021 рр. характеризується зростанням як обсягів еміграції так і обсягів імміграції, що свідчить про перетворення України на транзитну країну для міжнародних мігрантів. При цьому більш високі обсяги та темпи еміграції порівняно з імміграцією формують від'ємне міграційне сальдо, яке досягло у 2020 році до 1 142 тис осіб у 2020 році, що становило 2,7% її наявного населення.

За роки незалежності напрями еміграції змінювались. До 2014 року основні міграційні обміни відбувались між Україною та колишніми республіками СРСР. Перепис населення 2001 року показав, що з 5,2 млн осіб, які народилися не в Україні, 3,6 млн осіб (69,2%) прибули з Росії. [28, С.101]

З початком окупації України Російською федерацією у 2014 році напрями міграційного руху змінилися: Польща – 7 672 751 поїздок (зростання з 2010 року у 2,1 рази), Росія – 4 713 731 поїздок (скорочення на 13,5% з 2010 року), Молдова – 2425884 поїздок (зростання на 27,5% з 2010 року), Угорщина – 2 152 588 поїздок (зростання майже на 20% з 2010 року), Білорусь – 1 608 651 поїздок (скорочення на 1,5% з 2011 року). [29, С. 40-43]

За кількістю поїздок у 2010-2012 роках першість тримала Російська Федерація, але у 2013 році на перше місце вийшла Республіка Польща.

Основними причинами виїзду за кордон у 2010-2014 рр. були приватні поїздки (97,5% всіх поїздок у 2014 році), що свідчить про великі обсяги

нелегальної трудової міграції. Так, за результатами другого загальнонаціонального обстеження трудової міграції, проведеного у 2012 році Держстатом спільно з ІДСД ім. М.В. Птухи НАНУ кількість громадян у віці 15-70 років, які з 01.01.2010 до 17.06.2012 працювали або шукали роботу за кордоном складала 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення відповідного віку. Серед трудових мігрантів переважали чоловіки – 65,6%, жінки переважали в категорії мігрантів, зайнятих більше 12 місяців. У цей період більшість трудових мігрантів працювали за короткостроковими контрактами (48,5%), ще третина – повернулись в Україну після заробітків, тільки кожен сьомий мігрант працював понад 12 місяців. Нелегально працювали 20,4% українських мігрантів. Найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили у 2012 році були Російська Федерація (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) та Чеська Республіка (12,9%). [29, С. 46-47]

У наступному періоді, особливо з впровадженням у 2017 році безвізового режиму України з ЄС, можливості для міжнародної міграції українців значно розширились з 83 країн з безвізовим в'їздом до 128 країн, з регіону притягання мігрантів – Європи. У результаті кількість виїздів зросла у 2018 році порівняно з 2015 роком на 4,6 млн або майже на 20%. Аналіз країн відвідування громадянами України, кількість поїздок до яких знаходиться у межах 100 тис. на рік, засвідчив про зменшення кількості громадян України які виїжджали до РФ, Білорусії, Молдови. Натомість зросла кількість громадян які виїжджали до Польщі, Угорщини, Туреччини, Румунії, Словаччини, ОАЕ, Ізраїлю, Італії. Впродовж 2015-2018 років напрямок поїздок громадян України остаточно перейшов у сторону ЄС. Всього до країн-членів ЄС громадяни України з'їздили 65 268 928 разів, тоді як до колишніх країн – республік СРСР – 30 197 375 разів. [30, С.47-50]

Однак, не зважаючи на скасування візового режиму, частка громадян України, які перебували за кордоном легально, скоротилась з 79,2% у 2015 році до 67,2% у 2018 році. Причиною цього було, ймовірно, неготовність учасників трудових відносин як у країнах-реципієнтах українських трудових

мігрантів, так і самих трудових мігрантів легалізувати зайнятість, оскільки мігранти, відповідно до теорії подвійного ринку праці, займають найбільш непривабливі робочі місця в економіці – у тому числі у домогосподарстві: догляд за пристарілими, робота у фермерському господарстві, будівництво.

Причини еміграції у період до повномасштабної фази російсько-української війни більшість науковців вбачали в економічному розвитку країни, рівні життя населення, а також територіальною близькістю України до потужних реципієнтів трудових мігрантів – країн Європи відносно більшими рівнями оплати праці (у десятки разів) та близькістю Росії з безвізовим режимом та більшими рівнями оплати праці порівняно з наявними в Україні. (рис. 2.7).

Для оцінки результатів міграції розрахуємо абсолютні та відносні показники міграції, представлені в табл. 1.2 розділу 1 роботи. Результати розрахунків, виконаних за допомогою Microsoft Office Excel, представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Результати розрахунків показників міжнародної міграції населення
України у 1991-2021рр.

Роки	Кількість прибулих в Україну, осіб	Кількість вибулих з України, осіб	Міграційний приріст, скорочення (-), осіб	Чисельність постійного населення, тис осіб	Коеф-нт прибуття, (Ст. 2/Ст.5) x1000, промілле	Коеф-нт вибуття, (Ст. 3/Ст.5) x1000, промілле	Коефіцієнт інтенсивності міграційного приросту, (Ст. 4/Ст.5) x100, %	Коефіцієнт ефективності міграції, (ст.4/(ст.2+ ст. 3) x100, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1991	490597	-310220	180377	51623,5	9,503	-6,009	0,349	22,524
1992	538205	-276151	262054	51708,2	10,409	-5,341	0,507	32,179
1993	341192	-293659	47533	51870,40	6,578	-5,661	0,092	7,487
1994	187392	-328325	-140933	51715,40	3,624	-6,349	-0,273	-27,328
1995	166551	-256425	-89874	51300,40	3,247	-4,998	-0,175	-21,248
1996	129538	-246724	-117186	50874,10	2,546	-4,850	-0,230	-31,145
1997	108559	-190685	-82126	50400,00	2,154	-3,783	-0,163	-27,444
1998	71810	-149286	-77476	49973,50	1,437	-2,987	-0,155	-35,042
1999	65794	-110589	-44795	49544,80	1,328	-2,232	-0,090	-25,396
2000	53700	-100300	-46600	49115,00	1,093	-2,042	-0,095	-30,260
2001	42473	-76264	-33791	48663,60	0,873	-1,567	-0,069	-28,459

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2002	42473	-76264	-33791	48240,90	0,880	-1,581	-0,070	-28,459
2003	39489	-63699	-24210	47823,10	0,826	-1,332	-0,051	-23,462
2004	38567	-46182	-7615	47442,10	0,813	-0,973	-0,016	-8,985
2005	39580	-34997	4583	46924,8	0,843	-0,746	0,010	6,145
2006	44227	-29982	14245	46607,4	0,949	-0,643	0,031	19,196
2007	46507	-22402	24105	46329	1,004	-0,484	0,052	34,981
2008	37281	-19470	17811	46077,8	0,809	-0,423	0,039	31,384
2009	32917	-14677	18240	45873	0,718	-0,320	0,040	38,324
2010	30810	-14588	16222	45690,4	0,674	-0,319	0,036	35,733
2011	31684	-14517	17167	45525,7	0,696	-0,319	0,038	37,157
2012	79361	-22187	57174	45413	1,748	-0,489	0,126	56,302
2013	54100	-21599	32501	45309,3	1,194	-0,477	0,072	42,935
2014	42698	-21409	21289	42831,6	0,997	-0,500	0,050	33,209
2015	30659	-6565	24094	42675,3	0,718	-0,154	0,056	64,727
2016	14311	-20234	-5923	42502,9	0,337	-0,476	-0,014	-17,146
2017	28360	-20234	8126	42315,8	0,670	-0,478	0,019	16,722
2018	39307	-24252	15055	42100,2	0,934	-0,576	0,036	23,687
2019	45 011	-26 789	18222	41 858	1,075	-0,640	0,044	25,379
2020	26361	-19121	7240	41575,7	0,634	-0,460	0,017	15,918
2021	41724	-22587	19137	41208,2	1,013	-0,548	0,046	29,757

Джерело: розраховано автором за статистичними даними [21], [29-33]

Як видно з показників міжнародної міграції за 30 років незалежності, міжнародна міграція (саме в аспекті постійного проживання) була ефективною у перші три роки незалежності та у періоди з 2005 по 2015 рр., та з 2017 по 2021 рр., проте дані щодо міграції не враховують маятникову трудову міграцію, а саме результат переміщень населення з метою постійного проживання у країні призначення.

Для того, щоб з'ясувати причину такого результату міждержавних переміщень, спробуємо побудувати модель кореляції коефіцієнта ефективності міграції (стовпчик 8 таблиці 2.1) та значення ВВП на душу населення у дол. США як узагальнюючого показника якості життя. Виконаний в Microsoft Office Excel розрахунок коефіцієнта кореляції між цими двома показниками становить 0,785 (=КОРРЕЛ(I3:I33;J3:J33)), що свідчить про тісний зв'язок між рівнем життя населення та ефективністю міжнародної міграції.

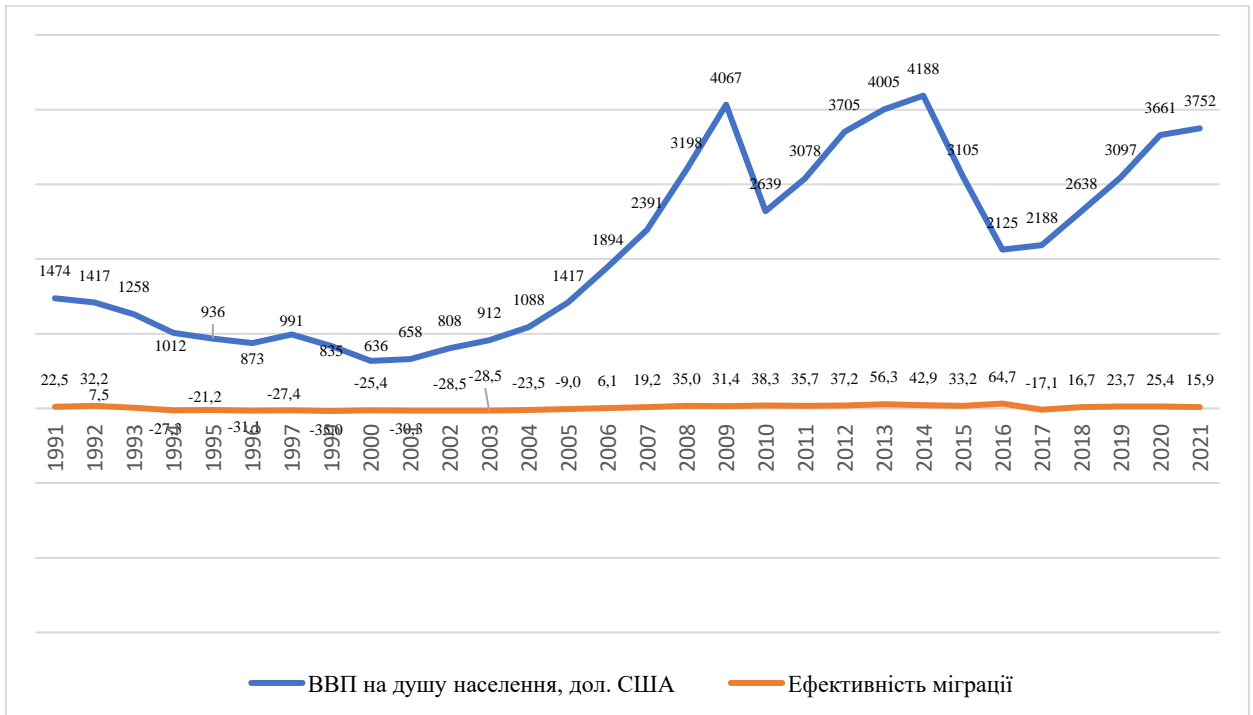

Рис. 2.7. Показники ефективності міграції (на 1000 осіб) та рівень ВВП на душу населення, дол. США за поточним курсом, 1991 – 2021 рр.

Джерело: створено автором на основі даних [43], [29] – [33]

Як показує наведені на рис 2.7 графіки показників ефективності міграції на 1000 осіб постійного населення та рівня ВВП на душу населення в дол. США, найбільшій неефективною міграція була у період 1994-2004 рр., коли рівень життя населення погіршувався (ВВП на душу населення був нижчим за рівень 1991 року), і покращився, а потім і стабілізувався при виході ВВП на рівень більше 1800 дол США на особу. (Результати розрахунків – додаток А).

Вивчаючи зовнішню міграцію, слід зважати на її різні індивідуальні причини. Українська вчена Е.М. Лібанова виділяє 6 складових міграційного потоку українців:

1) еміграція (на постійне місце проживання в іншу країну) або безповоротна міграція, яка є вкрай негативною, це прямі демографічні втрати країни та її людського капіталу, оскільки ці мігранти виїжджають цілими сім'ями;

2) нетривала аграрна міграція – виїзд мігрантів (студентів, низько кваліфікованих осіб) на сезонні сільськогосподарські роботи – не справляє негативного впливу ані на ринок праці, ані на демографічну ситуацію і скоріше є позитивною як для мігрантів, так і для економіки;

3) короткотермінова трудова міграція працівників низької та середньої кваліфікації, орієнтованих на сферу простих послуг (складська логістика, туризм, приватні домогосподарства), яка має негативні соціальні наслідки при постійних поїздках – розпад сімей, соціальне сирітство, тощо. Також негативними є наслідки «декваліфікації» працівників з вищої або професійною освітою, якщо вони влаштовуються на такі роботи;

4) довготермінова трудова міграція кваліфікованих робітників (газо- та електрозварників, будівельників, медичних сестер, водіїв-далекобійників, швачок тощо), яка має негативні наслідки для українського ринку праці та соціально-демографічні проблеми відсутності члена родини;

5) трудова (спочатку короткострокова, а потім остаточна еміграція) висококваліфікованих науковців, освітян, медиків, митців, яка є найбільш загрозливою, оскільки означає непоправні втрати інвестицій суспільства в людський капітал, факторів економічного зростання;

б) освітня міграція молоді для здобуття професійної та вищої освіти за кордоном, яка, за рідким виключенням, завершується працевлаштуванням та еміграцією за кордон. Освітня міграція зросла з 2009 по 2016 рр, на 76%, а українські студенти становили 57% іноземних студентів польських вишів. [31, С.78]

Аналіз розподілу трудових мігрантів за рівнем освіти (рис. 2.8) показує, що серед них переважали кваліфіковані трудові мігранти. Більше того, у динаміці частка трудових мігрантів з повною вищою освітою має тенденцію до зростання – з 13,9% у 2005-2008 рр. до 16,4% у 2015-2017 рр.

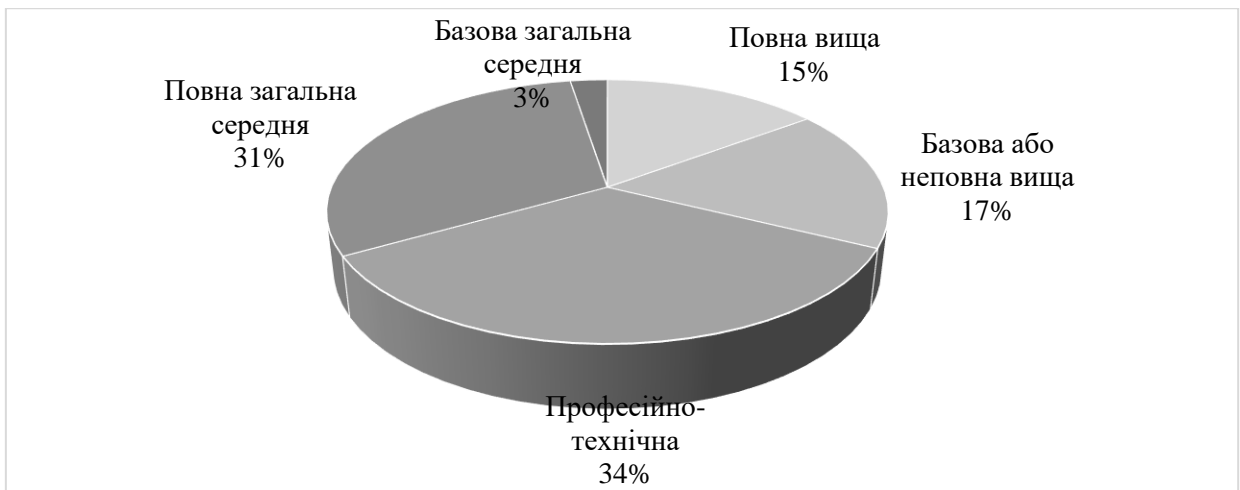

Рис. 2.8. Розподіл українських трудових мігрантів за рівнем освіти, 2015-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за [13, С.78]

Таким чином, до 2022 року Україна мала різні форми участі у міжнаціональній міграції:

1) як найбільший донор працівників для загальноєвропейського та російського ринку праці – загальна чисельність українських трудових мігрантів, які працювали за кордоном одночасно, коливались в межах від 1,5 млн до 5 млн осіб за різними оцінками; при цьому розподіл мігрантів за цими двома ринками праці був приблизно рівним, однак міграційний обмін з РФ мав чіткий маятниковий характер, а з країнами ЄС – стійкий з переходом у соціально-економічну міграцію (заробітчани намагалися закріпитися та залишитися проживати в Європі);

2) участь у світовій системі вищої освіти молоді з України – цей еміграційний потік був спрямований у Західну Європу, переважно, у нові країни ЄС: Польщу, Чехію, Словаччину;

3) Україна як місце здобуття освіти громадянами з країн Азії та Африки, Південної Америки – своєрідний соціальний ліфт з країн походження;

4) Україна як транзитна країна для громадян з країн третього світу на шляху до країн ЄС як місця остаточного проживання.

2.3. Оцінка участі України в міжнародних міграційних процесах під час повномасштабної війни

Зовсім інший характер участі України в міжнародних міграційних процесах відзначився після початку повномасштабного вторгнення росії до України 24 лютого 2022 року. Одразу виник потужний потік мігрантів-біженців з країни. За 2 роки з початку повномасштабної агресії потік біженців з України зріз більше ніж у 206 разів – 27,6 тис осіб до 5,7 млн осіб (за даними ООН). [34] Найбільш інтенсивними були виїзди у перші 2 місяці військової інвазії – за відомостями Верховного комісара ООН у справах біженців за березень-квітень з України виїхало понад 5,3 млн осіб, з яких майже 0,7 млн — депортовані до РФ та Білорусі, а понад 4,6 млн — вибулі через кордони з країнами ЄС та Молдовою), отримані від прикордонних служб цих країн. [35]

Водночас сформувався і зворотній потік, який на першій фазі відкритої агресії РФ (березень-квітень 2022 року) становив 1,1 млн осіб і складався на 80% з чоловіків призовного віку – колишніх трудових мігрантів, які готові були стати на захист держави, а також з біженців, які повертались на деокуповані території, а також тимчасово – для святкування Великодня та з необхідності забрати речі, домашніх тварин і повернутися до місць притулку за кордоном.

В цілому потік еміграції та імміграції вирівнявся з квітня 2022 року (рис. 2.9), однак більшість біженців, які виїхали у перші 2 місяці військової агресії, так і не повернулась в Україну і тому станом на 31 січня 2024 року 4,3 млн громадян України мали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Серед них, найбільше громадян прихистила Німеччина (29,5%), Польща (22,1%), Чехія (8,9%).

Рис. 2.9 – Динаміка перетину кордону України протягом лютого 2022 року – червня 2023 року, млн осіб [36]

Слід зазначити, що частина біженців через війну залишається в росії через примусову депортацію – за повідомленнями Уповноваженого Верховної Ради з прав людини – ця чисельність становила близько 1 млн осіб, серед яких 200 тис – це діти. [37] І вільного діалогу з більшістю з незаконно депортованих громадян українська влада не може побудувати через протидію російської держави та відсутності консульських установ.

Потік повернення (рис. 2.9) не компенсував велику кількість біженців з України і причиною цього спочатку були:

- безпекові фактори;
- відсутність житла внаслідок повного руйнування;
- втрата роботи та відсутність засобів для проживання.

В подальшому причини неповернення стають більше економічні та соціальні фактори, обумовлені різницею рівня життя, перспективами соціальної інтеграції та інтеграції українських біженців у ринки праці країн прихистку.

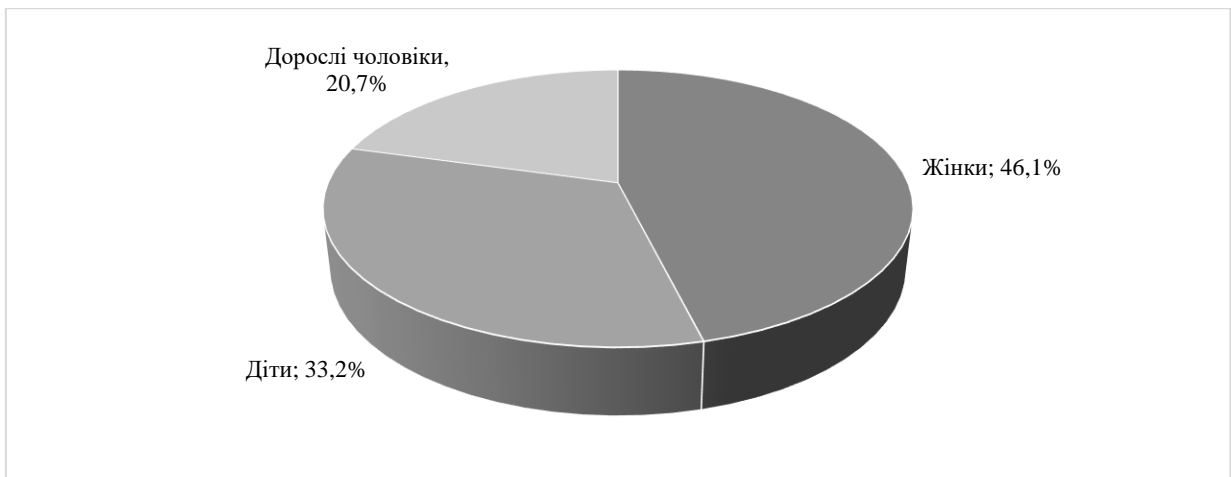

Рис. 2.10. Соціальні групи громадян України, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС станом на 31 січня 2024 року

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Глибинне дослідження Центру економічних стратегій на основі опитувань українських біженців в ЄС дозволило виділити такі їх основні групи станом на листопад 2022 року):

- Класичні біженці (25% загальної чисельності) – здебільшого жінки середнього віку, більшість із дітьми, які обирають місце притулку в географічній близькості до України (Польща, Чехія, Молдова, Угорщина, Румунія); живуть переважно ізольованими групами, не добре знають мову країни притулку;

- Квазітрудова мігранти (29%) - біженці, які мали досвід циркулярної трудової міграції до країн ЄС, і можливо, до повномасштабного вторгнення перебували нелегально за кордоном. Ці громадяни знають мову країни перебування на високому рівні, інтегровані в соціальне життя, задоволені проживанням за кордоном, соціальним забезпеченням, і часто вже працевлаштовані;

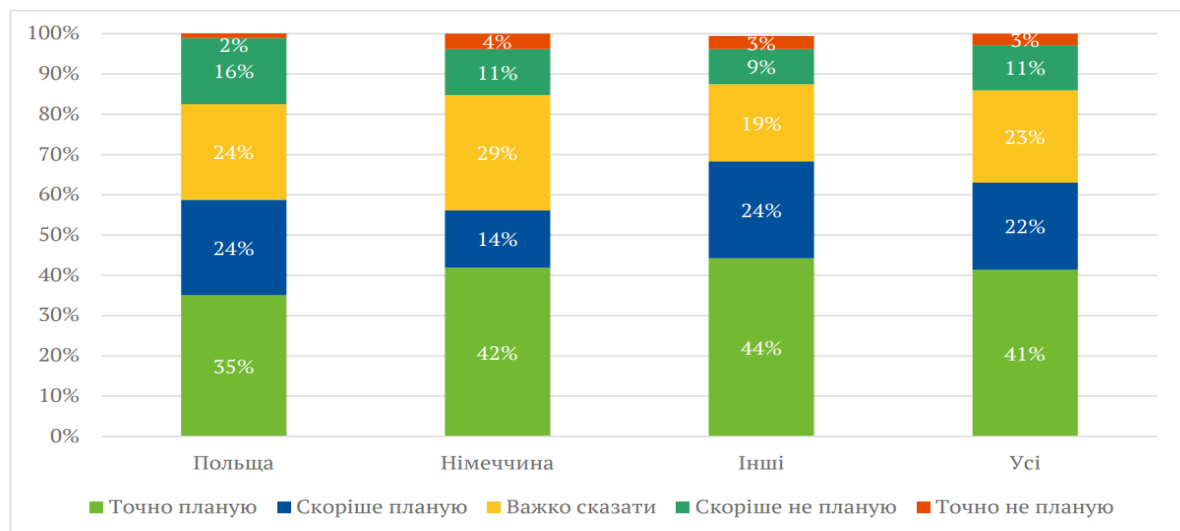
- Професіонали (29%) – висококваліфіковані та освічені біженці, які схильні працювати за своєю та суміжною спеціальністю завдяки знанню англійської мови, мають соціальні зв'язки з трудовими мігрантами попередніх років, дотичність до мігрантських мереж. Часто вони працевлаштовуються у

міжнародні організації, які допомагають мігрантам, працюють психологами, в сфері освіти, науки, медицини, ІТ-сфері;

- Біженці із зони бойових дій (16%) – найменш адаптована до життя за кордоном група біженців (через відсутність досвіду міжнародних міграцій), але через відсутність житла та роботи в Україні, найбільш націлена залишитись в країні перебування та інтегруватись у місцеві ринки праці, погоджуючись на будь-яку роботу. [36]

За результатами опитування, проведеного у квітні-травні 2023 року, готовими повернутись до України були 62% біженців, переважно, люди похилого віку, які мають житло та рідних в Україні. В той же час не планували повертатись 6% опитаних українських біженців, переважно зі східних регіонів країни. Більше всього українських біженців, які не планують повертатись до України, перебувають у Німеччині. [37] Причиною цього є програми підтримки та інтеграції українських біженців, які пропонують як грошову допомогу на оренду житла, проживання, так і програми вивчення німецької мови, допомоги у працевлаштуванні, програми залучення дітей до загальної освіти.

Рисунок 39. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за країною перебування, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Рис. 2.11. Наміри біженців з України щодо повернення [37]

За результатами свіжого дослідження ООН, проведеного у січні-лютому 2024 року, частка біженців, які не сподіваються на повернення до України зросла з 5% (у 2022 році) до 11%, а тих, хто не визначився, - з 18% до 24% [38]

Основною причиною неповернення, за відповідями респондентів, є безпекова ситуація, доступність базових комунальних послуг (електропостачання, опалення, постачання води та газу), можливості працевлаштування. Важливим фактором неповернення є також поступова інтеграція у місцеві ринки праці (рис. 2.12), здобуття дітьми освіти та подальша соціальна інтеграція.

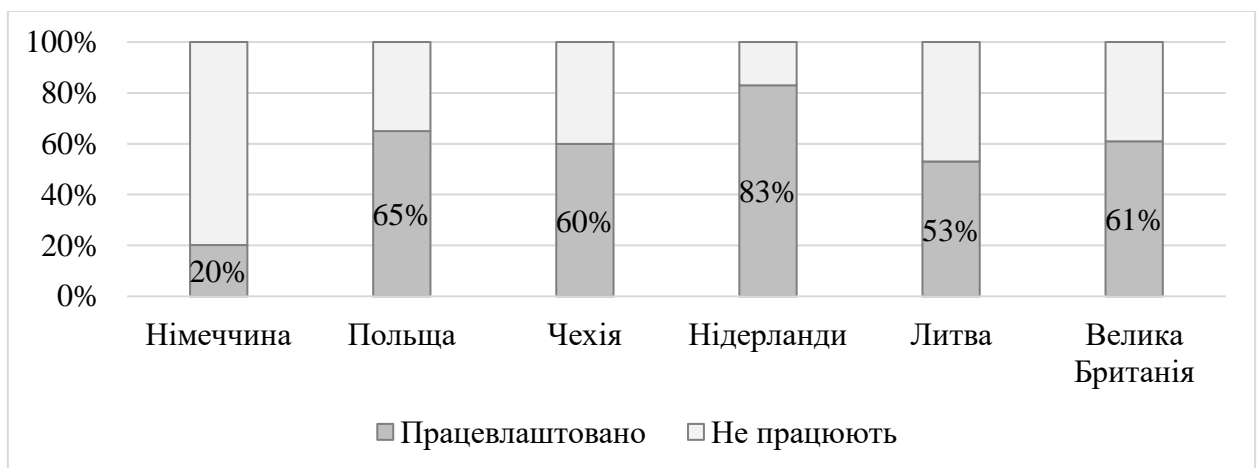

Рис. 2.12. Рівень працевлаштування біженців з України в країнах ЄС, станом на листопад-грудень 2023 року

Джерело: створено автором на основі [38 – 41]

Такі значні відмінності у рівнях працевлаштування українських біженців у різних країнах зумовлена, перш за все, наявністю / відсутністю державних соціальних програм підтримки біженців та програм соціальної інтеграції (вивчення мов, освітні програми). Відповідно, на наміри повернення будуть впливати саме доступність цих програм у майбутньому.

Всього станом на 19 квітня 2024 року за даними ООН у світі зафіксовано 6 471 600 біженців з України, з яких 5 930 400 осіб (91,6%) – в Європі. [39] Така значна частина українських воєнних мігрантів за кордоном формує вже зараз дефіцит трудових ресурсів та брак людського капіталу для відновлення економіки після завершення війни. За оцінкою Центру економічної стратегії,

Центру економічного відновлення та Інституту демографії та соціальних досліджень імені В.М. Птухи, у разі відсутності державної політики, спрямованої на повернення українських біженців, за кордоном залишиться 2,5 млн наших співгромадян, що призведе до виникнення дефіциту працівників у 3,1-4,5 млн осіб і, у свою чергу, суттєво впливатиме на українську економіку, яка може втрачати від 2,7% до 6,9% ВВП щорічно. [36]

Висновки до розділу 2

Міжнародна міграція у світі має тенденцію до зростання: основними реципієнтами міжнародним мігрантів є країни з рівнем доходів, вищим за середній по всіх країнах світу, отже міграція у 86% випадках має економічні причини (прагнення покращити рівень життя). Трудові мігранти складають 62% загального обсягу міжнародних мігрантів, частка біженців в загальному обсязі мігрантів складає 12,1% у 2020 році але має тенденцію до стрімкого зростання за останні 15 років, що свідчить про зростання напруженості у світі. Зростання міжнародних переказів мігрантів є неминучою тенденцією і зрівнялась за обсягом в рівнем прямих іноземних інвестицій, однак це не рятує країни-донори населення від подальшого збіднення.

Україна протягом своєї історії суверенної держав була активним учасником міжнародних міграційних процесів, про свідчать обсяги її зовнішньої міграції та її місце у рейтингу країн світу за обсягами міграційного обороту – у першій десятці (2020 рік – 8-ме місце). Розрахунки міграційного сальдо та проведеній в роботі кореляційний аналіз показав, що існує значимий кореляційний зв'язок (коефіцієнт кореляції 0,63) між значеннями ВВП на душу населення у дол США та кількістю вибулих з країни, що підтверджує економічний характер еміграції з України до роки до повномасштабного вторгнення. Україна була потужним донором трудових ресурсів на загальноєвропейський ринок праці, переважно нелегальні трудові місця, а також транзитною країною для трудових мігрантів з країн Азії та глобального Півдня через їх освітню міграцію.

Після початку повномасштабного вторгнення росії до України одразу ж виник потужний потік мігрантів-біженців з країни. Всього станом на 19 квітня 2024 року за даними ООН у світі зафіксовано 6,47 млн біженців з України, з яких 91,6% – у Європі. Рівень працевлаштування біженців з України в країнах ЄС, станом на листопад-грудень 2023 року варіюється від 20% у Німеччині, де біженцям надаються найбільші виплати та програми вивчення німецької мови, до 83% - у Нідерландах, що за умови продовження воєнних дій загрожує Україні браком людського капіталу для відновлення економіки після завершення війни.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

3.1. Перспективи розвитку міграційних процесів в повоєнній Україні

Застосування математичних моделей для оцінки перспектив розвитку міграційних процесів в повоєнній Україні є ускладненим, оскільки причинами зовнішніх міграцій людей у різні періоди були різними:

1991-1998 рр. – повернення до України етнічних українців з колишніх республік СРСР;

1999-2013 рр. – економічна, переважно циркулярна, міграція громадян України до РФ та країн ЄС для тимчасової зайнятості (заробітничанство);

2014-2021 рр. – економічна, освітня міграція; переорієнтація потоків еміграції зі східного напрямку на західний, поява потужних міграційних мереж українських заробітчачан у країнах Європи: Польщі, Італії, Греції, Чехії, тощо; поява потоку освітньої міграції молоді з метою подальшої інтеграції в ринок праці та отримання громадянства в країнах Європи;

2022 – по теп. час – вимушена воєнна міграція (біженство), спричинена повномасштабною війною на території України.

Тим не менш, українські вчені роблять прогнози міграційних процесів у подальші роки, виходячи з даних виїздів та в'їздів з 24 лютого 2022 року. Так, за математично-статистичною моделлю авторів Я.І. Новосад та ін. (2023) прогноз показує, що до кінця 2023 року кількість виїздів за межі України становитимуть 20674199, на кінець 2024 року – 21851250, 2025 року – 23095313 і на кінець 2026 року – 24410205, це при умові що наступні чотири роки економічна і політична ситуація не зміниться. Прогнозні значення кількості людей, які повернуться в Україну – стабільно рівномірно незначно зростаюча: до кінця 2023 року кількість перетинань кордону в бік України становитиме 13947524, на кінець 2024 року – 14556028, 2025 – 15191080 і на кінець 2026 року – 15853839. [43] Розрахунки прогнозного чистий результат

таких переміщень (результати розрахунків представлено у табл. 3.1), то все одно результат транскордонних переміщень буде не на користь України. Щорічно до 2026 року, за умови збереження ситуації війни, воєнної економіки, а також продовження програм підтримки українських біженців за кордоном буде «вимиватись» у середньому по 560 – 650 тис жителів України.

Таблиця 3.1

Прогнозні значення виїздів та в'їздів до України

Прогнозні показники станом на кінець року	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р.
Кількість виїздів з України	20674199	21851250	23095313	24410205
Кількість в'їздів до України	13947524	14556028	15191080	15853839
Результат міжнародних переміщень (кількість в'їздів мінус кількість виїздів)	-6726675	-7295222	-7904233	-8556366
Зміна прогнозного міграційного сальдо	-	-568547	-609011	-652133

Джерело: розраховано автором на основі [43]

Надання допомоги біженцям в країнах притулку сильно впливає на рішення залишитись в ній або повернутись в Україну або переїхати до іншої країни. За наявною інформацією, у більшості інших європейських країн, які продовжили право на тимчасовий прихисток та легальне проживання в країні відповідно до Директиви про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, яку Євросоюз вперше у своїй історії активував 4 березня 2022 року.

Різні країни мають свої програми підтримки біженців (табл. 3.2). Більшість з них передбачають одноразову та щомісячну допомогу, надання безкоштовного житла, безкоштовне вивчення мови, медичну допомогу, доступ до освіти. Однак тенденції щодо збільшення, збереження або, навпаки, скорочення допомоги біженцям – свідчать про наявність програм закріплення та інтеграції біженців. Так, у Німеччині виплати біженцям з України були збільшені з 1 січня 2024 року на 12%, і це вплинуло на чисельність біженців, яка зросла з серпня 2022 року на 410 тис осіб.

Таблиця 3.2

Розмір соціальної допомоги біженцям з України в країнах Європи [45], [46], [47]

Категорії біженців	Німеччина	Польща	Чехія	Ірландія	Данія	Норвегія
Самотні особи / самотні батьки	563 Євро	9 Євро на день протягом 4 місяців	4860 крон перша виплата, далі для отримання потрібно довести що є безробітним	Дорослі – 832 Євро	Одинока мати / батько з дитиною – 1750 Євро	Дорослі – 650 Євро
У сімейній парі на одну особу	506 Євро	Одноразова допомога – 64 Євро	7290 крон – вразливим категоріями		Дорослий без дітей – 880 Євро Батько і мати – 1230 Євро	
Дорослі закладах тимчасового перебування	451 Євро				Повнолітній до 30 років, що проживає разом з батьками – 379 євро	
Підлітки 14-17 років	471 Євро	Діти – 106 Євро на кожну дитину	3490 Євро – на дитину; 5235 Євро – для дітей вразливих категорій	Діти – 140 Євро	Враховано в допомогу сім'ям з дітьми	Діти – 300-400 Євро
Діти 6-13 років	390 Євро					
Діти до 5 років	357 Євро	Додаткова допомога – 85 Євро				
Допомога на оренду житла	750-850 Євро	Компенсація власникам житла – 40 злотих / день	Безкоштовне житло	Безкоштовне житло в готелях на 90 днів		
Безкоштовне вивчення мови	+	+	+		За складання іспиту з мови на рівень Dansk 2 – 229 Євро / міс.	+
Виплата за повернення додому	–	–	Пропонується (точної суми не вказано)	Розглядається урядом	–	1500 Євро
Тенденція виплат	Зросли на 12%	З 01.07.2024 скасовується допомога 64 Євро при прибутті, безкоштовне проживання та харчування протягом 120 днів (окрім проживання в осередках масового розміщення)	Допомога скасовується при працевлаштуванні. Безкоштовне житло надається на перші 150 днів, з вересня 2024 р. – на 90 днів	Скорочення для нових біженців з 232 до 38 Євро на тиждень		

Лише 4 країни пропонували біженцям з України виплати за повернення додому: Норвегія, Швейцарія (від 1 до 4 тис доларів США), Фінляндія, Чехія. Деякі країни розглядають таку можливість, але серед них немає Німеччини та Польщі – країн, на які припадає більше 50% загальної чисельності українських біженців. Це пов'язано, перш за все, у високому попиті країн на демографічний резерв українських біженців, які вигідно відрізняються більш високим індексом людського розвитку українців (74-е місце у світі) порівняно з гіршим індексом людського розвитку біженців з Близького Сходу (наприклад, з Сирії – 151-е місце в рейтингу країн).

Після закінчення тимчасового захисту українських воєнних мігрантів в ЄС постане питання або повернення в Україну або інтеграції в країні перебування. Українська вчена-демограф Е.М. Лібанова вказує на те, що кожна родина біженців буде приймати рішення про повернення в моменті, і на нього буде сильно впливати, перш за все, безпекова ситуація, а по-друге, наявність на той момент соціальної допомоги, рівень володіння мовою країни перебування та наявність оплачуваної та привабливої за умовами праці роботи. [48] Однак затягнення війни в Україні буде негативно впливати на наміри біженців повернутись на Батьківщину.

Одним зі значних ризиків розвитку міжнародних міграційних процесів вже після завершення війни та скасування воєнного стану є велика ймовірність того, що при відкритті кордонів для чоловіків, роз'єднані сім'ї воз'єднаються не в Україні, а в країнах перебування і ми будемо мати ще одну хвилю міграцію – міграцію чоловіків працездатного віку – основу трудового потенціалу країни.

Європарламент вже планує розглянути Директиву, яка містить поправки та встановлює єдині правила отримання статусу залишення на постійне місце проживання в країнах ЄС для громадян третіх країн, з метою сприяння їх інтеграції. Якщо цю Директиву ухвалять, то в перспективі в усіх країнах ЄС:

- скоротиться термін проживання, необхідний для отримання довгострокової резиденції (ПМП) з 5 до 3 років; у ці 3 роки

зараховуватиметься проживання на законних підставах в будь-якій країні ЄС;

- країна видачі ПМП не встановлюватиме вимог щодо мінімального щомісячного доходу претендента, можна буде продемонструвати накопичення, спонсорську допомогу третіх осіб;

- довгостроковим резидентам ЄС буде дозволено бути відсутніми на території ЄС до 24 місяців поспіль;

- підтвердження володіння мовою буде обмежено рівнем А2, причому мовні курси мають надаватися безкоштовно;

- ПМП видаватиметься мінімум на 5 років і автоматично продовжуватиметься без додаткових умов;

- і ще низка моментів, що стосуються правового захисту та захисту від дискримінації, соціального та пенсійного забезпечення, рівних прав із громадянами ЄС тощо. [49, С. 74-75]

З поведінки керівних органів ЄС та урядів окремих країн видно, що ЄС вирішив компенсувати свою депопуляцію за рахунок біженців з України, тим більше, що біженці з України мають серйозні конкурентні переваги у накопиченому людському капіталі, близьку до європейської ментальність, переважно християнське віросповідання та цінності, тому країни ЄС, які найбільше відчувають загроз старіння населення розглядають українських мігрантів як потужне джерело оновлення людського потенціалу та демографічний резерв.

Для української економіки це суттєва втрата людського потенціалу, що за оцінками вчених «забиратиме», за оцінками Bloomberg Economics, 10% її річного довоєнного ВВП. [50]

У доповіді Центру Разумкова «Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства» доведено, що депопуляція – серйозна перепона на шляху економічного відновлення та відбудови пошкодженої промислової та цивільної інфраструктури. Міністерство економіки заявляє, що Україні для

того, щоб зростати з темпом 7% на рік, до 2032 р. потрібно залучити від 3,1 до 4,5 млн осіб робочої сили. [51]

Тому забезпечення повернення українських біженців з-за кордону є важливою, майже основною передумовою економічного відновлення України.

3.2. Напрями розвитку інтеграційних можливостей України в глобальній міграційній мережі

Відповідно до неокласичної теорії міжнародної міграції населення, основним чинником переміщень населення є нерівномірність економічного розвитку територій. Порушення у співвідношеннях продуктивності та оплати праці виливаються у прагнення людей покращити своє матеріальне становище шляхом переміщень до країн, де існують кращі можливості для обміну свого трудового потенціалу та праці на життєві ресурси та блага. При цьому, відбувається контраверсійний рух: не тільки трудових мігрантів до країн з вищими рівнями оплати праці, а й капіталу – до регіонів з дешевою робочою силою та іншими природними ресурсами. Відповідно, з плином часу це призводить до того, що у країнах-донорах капіталу заробітки зростають, як і зростає людський капітал через прискорене підвищення кваліфікації місцевих працівників, зумовлене притоком нових технологій. В решті решт, це веде до поступового уповільнення процесів міжнародної міграції між країнами-донорами та країнами-реципієнтами людських ресурсів. Єдиною протидією цього макроекономічного процесу вирівнювання заробітків є бар'єри у вигляді візових, освітньо-кваліфікаційних, соціальних та фінансових обмежень для мігрантів, які уповільнюють процеси встановлення ринкової рівноваги зарплат на людських ресурсів на міжнародному ринку праці.

До повної інтеграції України до Європейського Союзу ці обмеження призводили до гальмування процесів вільного руху робочої сили та капіталів, і не сприяли вимиванню людського капіталу, оскільки рух трудових ресурсів був в одному напрямку – західноєвропейському і на непривабливі робочі місця. Проте за умови інтенсифікації євроінтеграційних процесів, зокрема,

забезпечення права українцям вільно працевлаштовуватись у Європі на легальні робочі місця, упорядкування процедур взаємного визнання дипломів та кваліфікацій, узгодженням стандартів соціального захисту, зокрема, пенсійного забезпечення, дозволить у короткостроковій перспективі лібералізувати міграційний рух, що прискорить процеси встановлення ринкової рівноваги в оплаті праці. Водночас, євроінтеграція, спрямована і на покращення бізнес-клімату, надходження іноземних інвестицій, стандартизацією вимог до якості товарів та послуг, підвищенню стандартів праці та соціальних стандартів, сприятиме сповільненню еміграційних процесів, поверненню мігрантів, які виїхали раніше, в Україну.

Описані вище процеси встановлення рівноваги на міжнародному ринку праці можуть привести до «міграційного переходу», під яким розуміється трансформацію країн – донорів людських ресурсів на країни-реципієнти. Досвід європейської інтеграції Польщі і Чехії. Успішність міграційного переходу залежить від багатьох чинників, зокрема, від успішності економічної трансформації, реформування державного управління, подолання корупції, а також наявності поблизу потужних ринків трудових ресурсів, якими для Польщі була Україна, Молдова, Балтійські країни. Наразі в Україні до цих чинників додався найголовніший – завершення війни. [55]

Відповідно до теорії міграційних мереж, соціальні зв'язки мігранта є важливим фактором прийняття рішень про міграцію. Але слід пам'ятати, що міграційні мережі можуть стимулювати у зворотній процес – повернення мігрантів з-за кордону. Тому, формування толерантного ставлення до українських біженців, підтримка комунікації з мігрантами на всіх рівнях: загальнонаціональному, регіональних, корпоративному (підтримка зв'язку з дистанційними працівниками, як нинішніми, так і колишніми) і, найголовніше – на індивідуальному рівнях – можуть вплинути на рішення мігрантів повернутися на Батьківщину в момент завершення війни (активних бойових дій) і відміни статусу тимчасового прихистку в Європі.

Для підтримки мігрантських мереж також потрібна і розвиток транспортної інфраструктури (повітряного, залізничного, автомобільного сполучення), та також розбудова реінтеграційної мігрантської інфраструктури: консультаційних пунктів, побутово-медичних хабів на кордоні для харчування, надання медичної допомоги та тимчасового розміщення українських біженців, які повертатимуться до України. Подальша реінтеграційна інфраструктура має складатися з центрів підвищення кваліфікації, центрів психологічної та соціальної підтримки українських воєнних мігрантів. Особи, що повертаються, мають отримувати безкоштовні курси професійної підготовки відповідно до їхньої кваліфікації, щоб полегшити реінтеграцію, а діти репатріантів – пройти балансувальні навчальні курси для надолуження освітніх втрат.

При формуванні програм сприяння поверненню мігрантів слід спиратися на успішний закордонний досвід Іраку, Руанди, Анголи. Так, після двох десятиліть війни, масового насильства до Іраку повернулося 5 млн осіб або 70% біженців завдяки:

- відкриттю в посольствах офісів підтримки громадян для полегшення процесу отримання / відновлення документів, отримання громадянства тощо;
- створення громадських рад в країнах, де було найбільше іракців для координації та полегшення процесів реінтеграції;
- впровадженням безкоштовних курсів професійної підготовки відповідно до їх кваліфікації, щоб полегшити реінтеграцію;
- підписання угод з Євросоюзом та Іраком щодо програми сприяння добровільному поверненню на Батьківщину, відповідно за якою кожному мігранту, який вирішив повернутися, надавалося 1800 Євро на дорослого та 2800 євро на дітей. [51]

Програма реінтеграції біженців у Руанді передбачала створення нових невеликих сіл на 100 сімей, де репатріанти, які потребували землю та житло, безкоштовно отримували необхідне. Ця амбітна програма – *umudugudu* – привела до тектонічного перегрупування сільського населення країни. [51]

Однак, слід бути обережним у такій політиці, адже вона сприяє закріпленню мігрантських мереж, адже локалізує в одному місці громадян з досвідом міграції у більш розвинену країну. Проте досвід реалізації проекту «Покращення соціально-економічних можливостей для репатріантів Руанди та інших уразливих груп», у рамках якої надавалося безкоштовне медичне страхування протягом року, харчування протягом трьох місяців і цільові грошові субсидії репатріантам, а також можливість для біженців, які ще не повернулися, приїхати безкоштовно та подивитися на відновлену країну. [51]

Досвід неодноразового розширення Європейського Союзу демонструє, що разі відкриття ринків праці країн – старих членів ЄС для громадян з країн – нових членів ЄС може спричинити тимчасове збільшення потоку емігрантів, яке може сягнути 4-7% трудових ресурсів країни (як було у країнах Балтії), проте після швидкого зростання чисельність емігрантів стабілізується і досягає рівня економічно надлишкових спеціалістів на місцевому ринку праці. Упродовж чотирьох років після приєднання до ЄС Литва втратила 3,1 % працездатного населення, Румунія — 2,5 %, Польща та Словаччина — по 2%, Болгарія — 1,7 %. Разом з тим вплив населення з Угорщини та Чехії не досяг навіть півпроцента, тобто дорівнював або й поступався показникам внутрішньосоюзної мобільності для більшості держав ЄС-15. [53] Крім того, інтеграція країни до ЄС спричинила поступове збільшення рівнів оплати праці та ВВП на душу населення у країнах – нових членах ЄС. Станом на 2007 р. проти 2004 р. заробітна плата зросла в усіх десяти нових членах ЄС, особливо помітно в Литві та Польщі. [54]

Лібералізація трудових міграційних обмінів між старими країнами ЄС та новими членами Євросоюзу позитивно позначилось і на зменшенні рівнів безробіття (у Литві – на 1%, у Польщі та Словаччині – на 0,5-0,7%), хоча в деяких галузях виник відчутний дефіцит кадрів, наприклад, у Литві – у промисловості та торгівлі, у Польщі – у промисловості, торгівлі, готельно-ресторанній сфері та у будівництві, що спонукало бізнес лобювати запрошення будівельників з-за кордону. У ці галузеві дефіцити, які виникнуть

у повоєнній Україні слід враховувати при розробці програм повоєнного відновлення.

Водночас, приєднання до ЄС, сприяє підвищенню продуктивності праці, активізації економіки, надходженню іноземних інвестицій і поступовому зростанню оплати праці та добробуту населення. Для попередження дефіциту населення та трудових ресурсів у післявоєнній відбудові потрібно розробляти зважену імміграційну політику відповідно до актуальних потреб економіки. [55]

3.3. Удосконалення державної міграційної політики України в системі світових демографічних трансформацій

Взагалі, як зазначає О.А. Малиновська, міграційна політика у вузькому розумінні спрямована на регулювання чисельності, складу, спрямованість переміщень населення, а в більш широкому – це державна доктрина чи концепція регулювання міграційних процесів, спрямована на майбутнє, забезпечення стійкого поступального розвитку, яка в умовах глобалізації виступає як аспект міжнародної політики. [52, С. 68] Тому в контексті інтеграції України до ЄС державна міграційна політика має бути результатом узгоджених міграційних політик як всього Європейського Союзу, так і окремих країн-членів ЄС.

Державна міграційна політика має розроблятися на принципах інформованості її розробників (наявності точних баз даних щодо міграції), відкритості та прозорості процесу її розробки, ясності та недвозначності її процедур та правил, придатності до реалізації в межах наявних ресурсів. Водночас, при розробці державної міграційної політики слід врахувати не тільки соціально-економічні та безпекові інтереси держави, а й важливі етико-правові аспекти. Мова йде про повагу до основоположних прав людини на життя і свободу, що зобов'язує державу забезпечити вільний в'їзд та виїзд громадян та надання захисту та притулку для іноземних біженців, переслідуваних політично у своїх країнах. Також актуальними є забезпечення

прав на недискримінацію, можливість мати гідний рівень життя, якщо навіть особа не є громадянином країни перебування. [52, С. 70] З огляду на останнє, зокрема, ратифікованою 145 країнами Конвенцією ООН 1951 р. про статус біженців, не можна вимагати від країн притулку українських біженців видворення чи примусового повернення іноземця до країни, де існує загроза його життю та або свободі. Водночас, слід використати всі можливості програм сприяння добровільному поверненню нелегалів та їх реінтеграції після повернення, що є найменш болючим та найбільш прийнятним як для мігрантів, так і для країн їхнього походження.

Для розробки програми повернення українських воєнних мігрантів слід розглянути мотиви та антимотиви цього процесу (рис. 3.1).

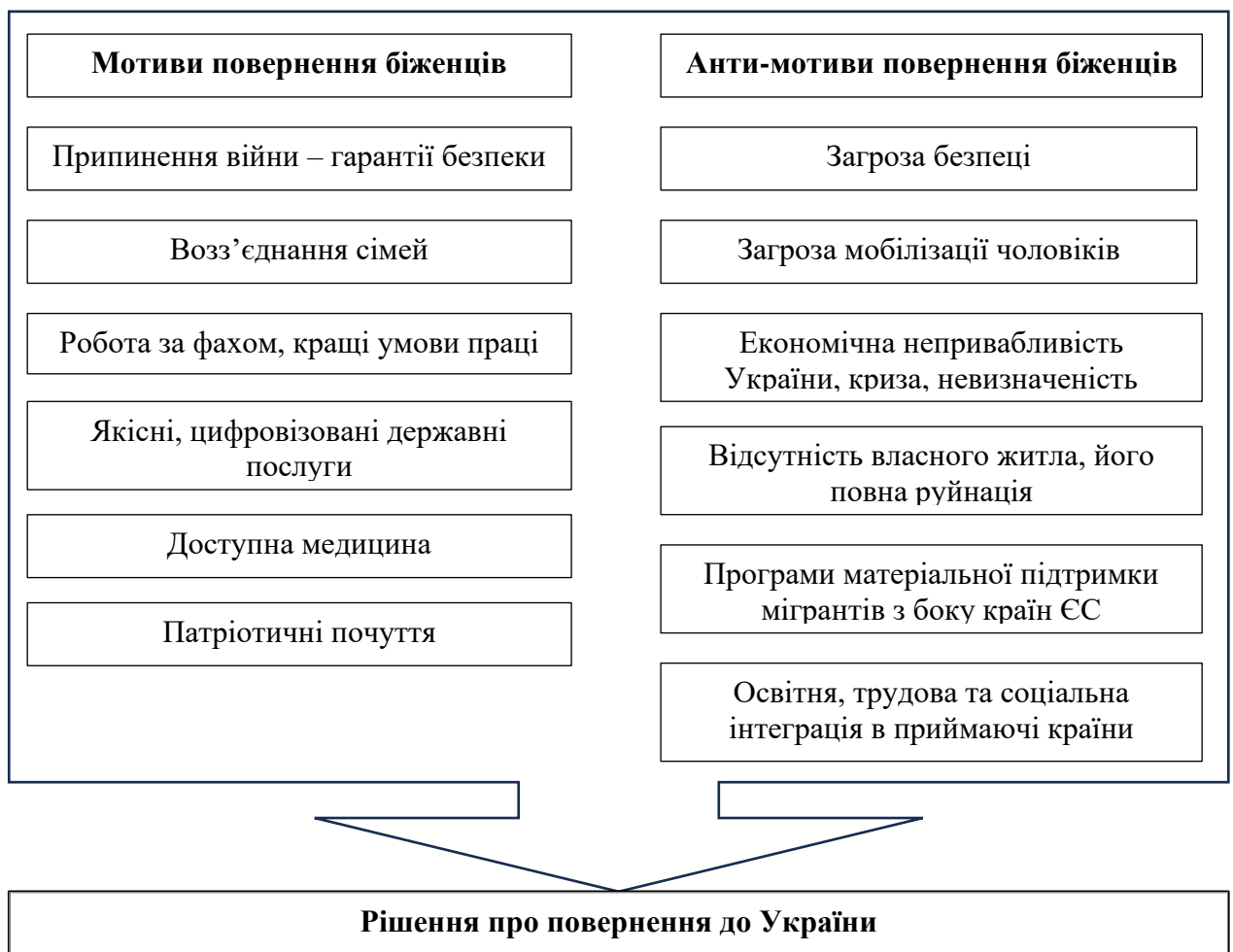

Рис. 3.1 Мотиви та анти-мотиви повернення українських біженців до України

Джерело: створено автором на основі [48], [49]

За попередніми оцінками, вже зруйновано не менше 140 тис. житлових будинків, у т. ч. близько 18 тис. багатоповерхівок та до сотні квартир. Міста та селища з десятками тисяч мешканців на Сході України, були практично повністю, або повністю стерті з лиця землі. Крім житлового фонду, сильно постраждала й соціальна інфраструктура – лікарні, школи, заклади професійно-технічної та вищої освіти.

Відповідно до виявлених мотивів та анти-мотивів повернення українських біженців до України (рис. 3.1) слід розробити Державну програму сприяння поверненню українців, яка має передбачати:

1. Сприяння мирному врегулюванню російсько-української війни, наданні безпекових гарантій з боку країн, які були підписантами Будапештського меморандуму.

2. Обережна політика щодо чоловіків, які «ховались від мобілізації» за кордоном. У виборі «мігранти-іноземці» або українці-репатріанти вибір очевидний, тому слід запропонувати механізми фінансової компенсації «ухиляння від військового обов'язку».

3. Розробка Плану економічного відновлення України із задіянням механізмів залучення приватних та іноземних інвестицій у промислову реконструкцію та відновлення комунальної інфраструктури, житлового будівництва із застосуванням сучасних людинозамінних технологій.

4. Програми житлового будівництва для біженців, які втратили житло через окупацію росією українських територій, є важливою передумовою для повернення українців з-за кордону. Ці програми мають враховувати фінансові спроможності біженців щодо сплати першого внеску за іпотечними програмами, а також необхідність підтвердити заробіток, отримуваний саме в Україні. Це буде стимулювати зайнятість в національній економіці.

5. Співпраця з керівними органами ЄС щодо дії статусу «тимчасового захисту» для українських біженців та переговори з окремими країнами ЄС

щодо зменшення / припинення фінансування програм підтримки біженців після завершення війни та наданні Україні гарантій безпеки.

6. Розробка програм інтеграції дітей шкільного віку до української освіти шляхом визнання здобутих за кордоном знань та умінь, надолуження освітніх втрат.

7. Забезпечення ефективного соціального захисту громадян, підвищення рівнів оплати праці (мінімальних стандартів), соціальної справедливості та зменшення майнової нерівності у суспільстві завдяки прогресивному оподаткуванню надприбутків, майна та товарів люкс-сегменту.

8. Ефективна демографічна стратегія, яка передбачає стимулювання народжуваності, зміцнення інститутів сім'ї через програми психологічної підтримки сімей та батьківства.

У доповіді Центру Разумкова про вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України обґрунтовується необхідність розроблення та ухвалення Верховною Радою України «Національного плану повернення на Батьківщину вимушених українських мігрантів», який би містив в собі декілька «Національних програм», зокрема «Національну програму забезпечення житлом вимушених українських мігрантів, які повернулися на Батьківщину», «Національну програму забезпечення працею вимушених українських мігрантів, які повернулися на Батьківщину», «Національну програму підтримки підприємництва вимушених українських мігрантів, які повернулися на Батьківщину» тощо. [49]

Однак, найбільш доступним та вкрай важливим напрямом Програми повернення українських мігрантів в умовах продовження війни має бути посилені комунікація держави з українськими біженцями, яка має зберегти зв'язок з Батьківщиною, особливо в умовах панування російських новин, більш чисельної російської діаспори, більш розвиненої консульської мережі держави-агресора в країнах Європи. Це формує навколо українських біженців негативний інформаційний фон з приводу перспектив війни, ставлення України до біженців та чоловіків-ухилянтів, сприяє розповсюдженню

негативного психоемоційного ставлення до держави через російські фейки та інформаційні вкиди. В умовах суттєвого дефіциту державного бюджету, реалізацію програми можна забезпечити шляхом створення спеціальної електронної платформи для українських біженців, доступної в Дії. На цій платформі, Україна може розміщувати корисні нормативні документи для біженців з України:

- виходу та набуття громадянства, отримання документів громадянина України (паспорта, ID-картки, реєстрації народженої дитини, закордонного паспорта, копії документів про освіту тощо);
- програм компенсації зруйнованого житла;
- онлайн-освіти для українських дітей;
- інформації про стимулювання з боку країн притулку повернення в Україну;
- інформації про новини в країні;
- інформації про програми відновлення пошкодженої інфраструктури, зруйнованих міст та селищ тощо.

Другим важливим напрямом міграційної політики, крім програми сприяння поверненню українських біженців, є стимулювання високо інтелектуальної імміграції для реалізації Плану відновлення повоєнної України. Досвід переконливо демонструє, що міжнародна міграція сама по собі є важливим чинником науково-технічного прогресу та економічного зростання, адже передача технологій, менеджменту, культури, світогляду відбувається завдяки міграційним процесам. Проте для задіяння саме високоінтелектуальної міграції слід сформулювати відповідні умови:

- висока оплата праці (яку слід закладати в проекти з відновлення) для іноземних експертів, керівників проектів, технологів, консультантів, науковців);
- перспективи самореалізації у проектах відновлення;
- промоушн України як країни з потужними природними ресурсами, сприятливими природно-кліматичним умовами, землею;

- нову високотехнологічну структуру економіки, не людиномістку, а децентралізовану, з гнучкими невеликими підприємствами, розосередженими по регіонам потужностями енергогенерації, значною часткою малого бізнесу.

Окремий потенціал у стимулюванні притоку іноземних інвестицій в Україні криється в українській діаспорі різних хвиль еміграції (після Першої світової війни, Другої світової, 1980-1999 рр.). Ізраїльська діаспора в США успішно лобіює політичні рішення Конгресу, а українська діаспора у Сполучених Штатах не так організована, як, наприклад, у Канаді, де впливає на рішення уряду щодо допомоги Україні.

Можна також скористатися інструментом залучення капіталу мігрантів, що використовується в світі (Ізраїль, Індія, Китай, Марокко тощо) – випуском спеціальних облігацій державної позики, які поширюються серед мігрантів і діаспори за кордоном. Облігації з процентною ставкою дещо вищою, ніж в країні перебування, сприятимуть потраплянню мігрантських заробітків в Україну замість їх зберігання на депозитах в країнах перебування. Це вигідно не лише мігрантам, а й державі, яка зможе у такий спосіб залучити кошти під невеликий відсоток і без зобов'язань перед міжнародними фінансовими інституціями.

Висновки до розділу 3

Перспективи розвитку міграційних процесів в повоєнній Україні мають багато ризиків посилення витоку людських ресурсів з країни, що буде негативно позначитися як на стані ринку праці (дефіцит трудових ресурсів), так і на темпах економічного зростання через зменшення рівня суспільного споживання. Для попередження цих негативних проявів розвитку процесів міжнародної міграції державі слід розробити державну міграційну політику, спрямовану на:

- стимулювання повернення українських біженців на Батьківщину;

- стимулювання високоінтелектуальної еміграції спеціалістів з розвинених країн, які будуть керувати проектами з відновлення, реформування державного сектору та економіки країни;
- активізацію та організації української діаспори за кордоном для лобіювання рішень щодо допомоги Україні, пропагування країни в бізнес-колах як місця для привабливих інвестувань;
- співпрацю з керівними органами ЄС та урядами країн-членів ЄС щодо сприяння добровільному поверненню біженців та обережної лібералізації трудових міграційних обмінів між країнами ЄС та Україною.

ВИСНОВКИ

Міжнародна міграція населення є результатом різних соціально-економічних та політичних факторів, таких як шукання кращих умов життя, політичні конфлікти, економічні можливості та інші. Цей процес включає переміщення людей через кордони для праці, навчання, сімейних обставин або політичних причин. Міграція має значний вплив на економіку країн-донорів, оскільки вони втрачають кваліфікованих працівників та людський капітал. З іншого боку, країни-імпортери населення зазнають впливу на свої ринки праці, соціальні системи та культурний ландшафт через прихід мігрантів. Міжнародна міграція також змінює демографічну структуру країн, що може викликати дисбаланси в пенсійних та соціальних програмах.

У першому розділі роботи розглядаються види міграцій населення за різними класифікаційними ознаками, історичний розвиток міжнародних міграційних процесів та основні теорії міжнародної трудової міграції, зокрема, неокласична теорія міграції, мікроекономічна модель індивідуального вибору, теорія подвійного ринку праці, теорія мігрантських мереж, теорія світових систем, інституційна теорія, які пояснюють різні фактори міграції та можуть слугувати теоретичною основою для розроблення міграційної політики держав та наднаціональних інтеграційних об'єднань.

У результаті розгляду теорій міграції, доведено, що не зважаючи на те, що міграція створює великі потоки валют на фінансових ринках країн-донорів, що може мати значний вплив на їх економічну стабільність, а також сприяє збагаченню культурного та інтелектуального потенціалу країн-імпортерів населення через обмін знаннями та досвідом, необдуманна міграційна політика може призвести до зростання нерівностей, конфліктів інтересів та недоліків у системах соціального захисту. Крім того, нелегальна міграція породжує проблеми незаконного трудового використання, торгівлі людьми та зростання злочинності.

Україна з моменту набуття незалежності завжди відзначалася активною участю у міжнародних міграційних процесах, як це свідчать великі обсяги її зовнішньої міграції та високе місце у рейтингу країн за обсягами міграційного обороту – вона утримує 8-е місце за даними 2020 року. Результати розрахунків показників міграції (Додаток А) та проведеного кореляційного аналізу, підтверджують існування значущого зв'язку (коефіцієнт кореляції 0,63) між ВВП на душу населення у доларах США та кількістю емігрантів з країни, що свідчить про економічний характер еміграції з України.

З початком повномасштабної війни, Україна стала джерелом значного потоку мігрантів-біженців, переважна більшість яких знаходиться в Європі. За даними ООН станом на 19 квітня 2024 року в світі зареєстровано 6,47 мільйонів біженців з України, з яких 91,6% перебувають в Європі. За два роки повномасштабної війни українські мігранти поступово успішно інтегруються в економіку приймаючих країн. Рівень зайнятості біженців з України у країнах ЄС варіюється від 20% в Німеччині до 83% у Нідерландах за даними листопада-грудня 2023 року. Однак за умови продовження військових дій можуть призвести до масштабного дефіциту людського капіталу у 3,4 млн осіб для повоєнної відбудови після завершення конфлікту, що, за оцінками експертів та науковців, суттєво впливатиме на українську економіку, яка може втрачати від 2,7% до 6,9% ВВП щорічно.

За проведеними у третьому розділі розрахунками, виявлено щорічно до 2026 року, за умови збереження ситуації війни, воєнної економіки, а також продовження програм підтримки українських біженців за кордоном буде «вимиватись» у середньому по 560 – 650 тис жителів України. Цьому процесу сприяють програми матеріальної та соціальної підтримки українських біженців в країнах ЄС, проаналізовані у третьому розділі роботи. Він показує, що вони не тільки допомагають біженцям підтримувати власний добробут, а й сприяють активній інтеграції в економіку та освіту країн перебування, оскільки Європа відбуває демографічну кризу старіння населення і зацікавлена в українських мігрантах.

У третьому розділі також розглянуто перспективи розвитку міграційних процесів в умовах розгортання євроінтеграційних процесів на досвіді приєднання до ЄС країн центральної та Східної Європи, як доводять, що процеси еміграції за умов відкриття трудових ринків для країн – нових членів ЄС посилюються, проте із часом, з урівноваженням рівнів оплати праці та потоку капіталу, цей процес стабілізується.

Проте з огляду на продовження війни та очевидну високу потребу в трудових ресурсах для повоєнного відновлення та відбудови, Україні необхідно вже зараз розробляти Державну міграційну політику, спрямовану на:

- стимулювання повернення українських біженців на Батьківщину через програми надання житла, роботи українським біженцям;
- стимулювання високоінтелектуальної еміграції спеціалістів з розвинених країн, які будуть керувати проектами з відновлення, реформування державного сектору та економіки країни;
- активізацію та організації української діаспори за кордоном для лобювання рішень щодо допомоги Україні, пропагування країни в бізнес-колах як місця для привабливих інвестувань;
- співпрацю з керівними органами ЄС та урядами країн-членів ЄС щодо сприяння добровільному поверненню біженців та обережної лібералізації трудових міграційних обмінів між країнами ЄС та Україною.

Наразі найбільш реалістичною в умовах продовження війни виглядає напрям Програми повернення українських мігрантів (як складової Державної міграційної політики) є посилена комунікація держави з українськими біженцями, яка має на меті зберегти зв'язок з Батьківщиною, особливо в умовах панування російських новин, більш чисельної російської діаспори, більш розвиненої консульської мережі держави-агресора в країнах Європи. Реалізацію програми можна забезпечити шляхом створення спеціальної електронної платформи для українських біженців, доступної в Дії. На цій платформі, Україна може розміщувати корисні нормативні документи для біженців з України щодо виходу та набуття громадянства, отримання

документів громадянина України; програм компенсації зруйнованого житла; онлайн-освіти для українських дітей; інформації про стимулювання з боку країн притулку повернення в Україну; інформації про новини в країні; інформації про програми відновлення пошкодженої інфраструктури, зруйнованих міст та селищ тощо.

Запропоновані напрями Державної міграційної політики повоєнної України сприятимуть поверненню більшої частини українських воєнних мігрантів, створенню умов для відбудови країни та економічного зростання країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Migration Report 2022. IOM. 2023. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>. Дата звернення: 02.03.2024
2. Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 64–71. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/1114bbe7-2edf-4e66-b54b-8dde8bb99535>
3. Весельська Л.А. Поняття міграції та міграційного процесу у сучасних наукових концепціях. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, Том 29 (68), №1, 2018. С. 8-12.
4. Sironi, A. C. Bauloz and M. Emmanuel (eds.), 2019. Glossary on Migration. International Migration Law, No. 34. International Organization for Migration (IOM), Geneva. URL: <https://publications.iom.int/books/international-migration-law-ndeg34-glossary-migration>
5. Іващук І.О., Стахова Н.В., Живко М.А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник. Тернопіль: ЗУНУ. 2022. 204 с.
6. Смешко М. І. Класифікація статусу мігрантів у міжнародному праві. *Право та державне управління*, 2017, №3 (28). С. 42-49. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2017/8.pdf
7. Міграція населення. Сторінка Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міграція_населення#Класифікація (дата звернення: 06.03.2024)
8. Third country resettlement. Wikipedia page. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Third_country_resettlement (дата звернення: 06.03.2024)
9. Ровенчак О. Визначення та класифікація міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*, 2006. №2. С.127-139. URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf

10. Толуб'як В. Трансферт грошових переказів трудових мігрантів як чинник соціально-економічного розвитку України. Світ фінансів, №4, 2014. С. 7-15.
11. Жук Р. В. Масштаби та економічні наслідки грошових переказів українських трудових мігрантів. Економіка та суспільство. Випуск №53, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-72>
12. Amuedo-Dorantes, C. (2014) The good and the bad in remittance flows. IZA World of Labor. URL: <https://wol.iza.org/articles/good-and-bad-in-remittance-flows/long> (дата звернення: 13.03.2024)
13. Ghosh, B. (2006) Migrants' Remittances and Development: Myths, Rhetoric and Realities. IOM, Geneva. URL: <https://publications.iom.int/es/books/migrants-remittances-and-development-myths-rhetoric-and-realities> (дата звернення: 13.03.2024)
14. Lorenzo, R. and al. (2017) How Diverse Leadership Teams Boost Innovation. URL: <https://www.bcg.com/en-gb/publications/2018/how-diverse-leadership-teams-boost-innovation> (дата звернення: 14.03.2024)
15. Lewis, W. Arthur. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *The Manchester School of Economic and Social Studies* 22: 139-191.
16. Harris, J. R., and Michael P. Todaro. (1970) Migration, unemployment, and development: A two-sector analysis. *American Economic Review* 60: 126-142.
17. Massey D.S., Arango, J., Ali Kouaouci, G.H., Pellegrino, A., Taylor J. E. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1993), pp. 431-466. URL: <http://www.jstor.org/stable/2938462?origin=JSTOR-pdf>
18. Електронний посібник з дисципліни ПНД.04 «Актуальні проблеми світового господарства і МEB». Луцький національний технічний університет. 2018. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/Савош/page6.html

19. Wimalaratana, W. International migration and migration theories. *Social Affairs*. Vol.1 No.5, 13-32, Fall 2016
20. Вдовин М. Статистичний вимір міграційних процесів в Україні: каталізатори їх інтенсифікації та послаблення. *Цифрова економіка та економічна безпека*, Випуск 6(06) 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.6-5>
21. Migration Data Portal. URL: <https://www.migrationdataportal.org> (дата звернення: 20.03.2024)
22. Тарасівський Ю. Від початку війни з України виїхало на 2,4 млн людей більше, ніж повернулося, дослідив Опендатабот. Демографи називали цифри більші в 3-4 рази. URL: <https://forbes.ua/news/blizko-24-mln-ukrainsiv-viikhali-za-kordon-ta-ne-povernulisya-vid-pochatku-velikoi-viyni-16082023-15442> (дата звернення: 22.03.2024).
23. Ukraine Refugee Situation. UNDP: Operatoinal Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 22.03.2024)
24. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (дата звернення: 22.03.2024)
25. Як змінювалася кількість біженців у світі за останні три десятиліття. Слово і діло, 13 лютого 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/13/infografika/svit/yak-zminyuvalasya-kilkist-bizhencziv-sviti> (дата звернення: 25.03.2024)
26. Eurostat, 2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. (дата звернення: 28.03.2024)
27. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migrant Stock. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (дата звернення: 28.03.2024)
28. Гладун О. М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття. К.: НАН України. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2018. 224 с.

29. Міграційний профіль України 2010-2014. Київ: Державна міграційна служба України, 2015. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/pr2014.pdf
30. Міграційний профіль України за 2018 рік. Державна міграційна служба України, 2019. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2018.pdf
31. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2018. 396 с.
32. Населення. Статистична інформація. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 02.04.2024)
33. Населення України – 2021. Демографічний щорічник. Держстат України. Київ, 2022. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%202021.pdf
34. Total number of refugees by country of origin, end of 2021, 2022. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?t=2022&i=refug_origin
35. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Цимбал О.І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2 (48), 37-57. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.
36. Калашник П. Вдома краще? В Україну можуть не повернутись до 3,3 млн біженців, що коштуватиме 7% ВВП. Головні тези з демографічного звіту ЦЕС. Журнал Forbes Ukraine, 2023. URL: <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788>
37. Названа кількість українців, насильно вивезених до росії. Слово і Діло, 9 травня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/09/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-ukrayincziv-nasylnovyvezenyx-rosiyi>
38. Скільки біженців з України знайшли роботу в Чехії: стали відомі цифри. Апостроф. 03 грудня 2023. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/2023->

- [12-03/skolko-bejentsev-iz-ukrainyi-nashli-rabotu-v-chehii-stali-izvestnyi-tsfryi/309671](https://www.slovoidilo.ua/2022/12/09/statija/suspilstvo/mihraczijna-problema-yak-povernuty-ukrayincziv-dodomu-pislya-vijny) (дата звернення - 22.04.2024)
39. Міграційна проблема: як повернути українців додому після війни. Слово і діло. 9 грудня 2023 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/09/statija/suspilstvo/mihraczijna-problema-yak-povernuty-ukrayincziv-dodomu-pislya-vijny> (дата звернення - 22.04.2024)
40. У Німеччині торік працевлаштували рекордну кількість людей, з них українців – 129 тисяч. Бізнес Цензор, 02.01.2024.
URL: <https://biz.censor.net/n3465222> (дата звернення - 22.04.2024)
41. В яких країнах Європи найбільше працевлаштованих біженців з України. Слово і Діло. 20 листопада 2023.
URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/20/infografika/suspilstvo/yakux-krayinah-evropy-najbilshe-pracevlashtovanyx-bizhencziv-ukrayiny>
42. Operation Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення - 22.04.2024)
43. Новосад І.Я., Руська Р.В., Пласконь С.А. Прогнозування міграційних переміщень в Україні. *Інноваційна економіка*, №3, 2023 [95]. С.76-85.
44. The World Bank: Data / Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine> (дата звернення - 22.04.2024)
45. Від 500 євро. У яких країнах Європи найбільші виплати для українців. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/vid-500-evro-kih-krayinah-evropi-naybilshi-1708025867.html> (дата звернення: 23.04.2024)
46. Польща скасовує низку виплат для українських біженців. URL: <https://finance.ua/ua/saving/polshcha-skasovuie-nyzku-vyplat-dlia-ukrainskykh-bizhentsiv> (дата звернення: 23.04.2024)
47. 10 країн, які надають допомогу українським біженцям. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/10-krain-aki-nadaut-dopomogu-ukrains-kim-bizencam-9204> (дата звернення: 23.04.2024)
48. Інтерв'ю з Еллою Лібановою від 24.03.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=joRqrm72wsA&t=1637s> (дата звернення: 23.04.2024)
49. Пищулина О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства: Доповідь Центру Разумкова,

Київ, 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Ryshchulina-MIGRACIA.pdf>

50. Відновлення ринку праці — це шлях до нашої перемоги, — Тетяна Бережна. — Міністерство економічного розвитку, <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3741cc27-dbe5-433e-a139-1d480735bc51&title=VidnovlenniaRinkuPratsiTseShliakhDoNashoiPeremogi-TetianaBerezhna#:~:text=%20Оскільки%20країна%20наближається%20до%20повоєнної,Міністра%20економіки%20України%20Тетяна%20Бережна.>
51. Як інші країни після воєн повертали своїх мігрантів і що робити Україні. Економічна правда. 2 травня 2024 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/2/713185/> (дата звернення: 03.05.2024)
52. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К. : НІСД, 2018. 472 с
53. European Commission (2008). Employment in Europe. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=681&langId=en> (дата звернення: 03.05.2024)
54. Kahanec M., Zaiceva A., Zimmermann K. Lessons from Migration after EU Enlargement. IZA Discussion Paper No. 4230. URL: <https://docs.iza.org/dp4230.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).
55. Малиновська О. Вірогідні наслідки євроінтеграції для розвитку міграційних процесів в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2024, № 1 (55). С.94-113. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.094>

